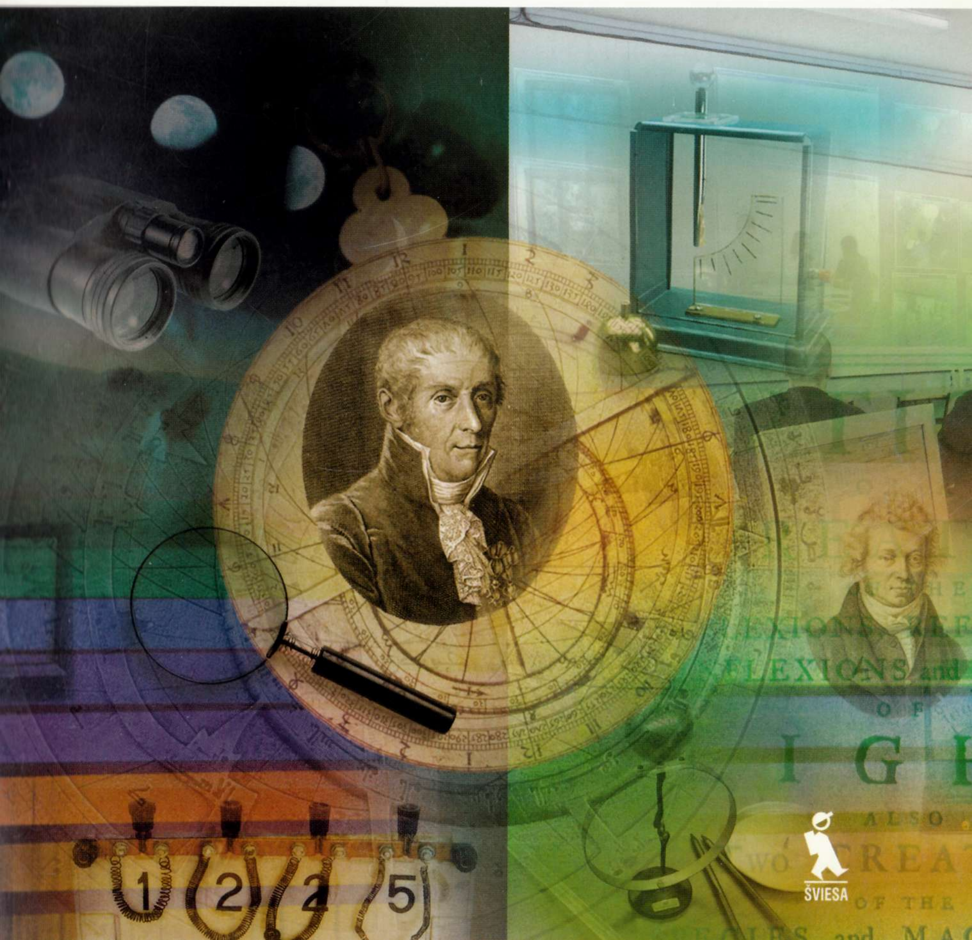
Fizikos

lentelės, formulės, dydžiai

Fizikos

lentelės, formulės, dydžiai

Sudarė
Zita Šliavaitė

ŠVIESA KAUNAS

UDK 53(075.3)
Fi-388

Pirmasis leidimas 2007

Fi-388 Fizikos lentelės, formulės, dydžiai / sudarė Zita Šliavaitė. – Kaunas: Šviesa, 2007. – 64 p.: iliustr., brėž., lent.
ISBN 978-5-430-04837-2
Bibliogr., p. 64.
Knygoje pateikiami svarbiausi fizikos dėsniai, formulės, dydžiai, konstantos ir įvairių dydžių skaitinių verčių lentelės. Pabaigoje įdėtos matematikos formulės, kurias pravartu mokėti sprendžiant fizikos uždavinius. Leidinys skiriamas pagrindinės bendrojo lavinimo mokyklos mokiniams ir mokytojams.
UDK 53(075.3)

FIZIKOS LENTELĖS, FORMULĖS, DYDŽIAI
Sudarė Zita Šliavaitė

Redaktorė Elvyra Žurauskienė
Viršelis Kristinos Jėčiūtės

Tir. 3000 egz. Leid. Nr. 16 299. Užsak. Nr. 783
Uždaroji akcinė bendrovė leidykla „Šviesa", E. Ožeškienės g. 10, LT-44252 Kaunas.
El. p. mail@sviesa.lt
Interneto puslapis http://www.sviesa.lt
Spausdino AB spaustuvė „Aušra", Vytauto pr. 23, LT-44352 Kaunas.
El. p. ausra@ausra.lt
Interneto puslapis http://www.ausra.lt
Sutartinė kaina

ISBN 978-5-430-04837-2

Turinys

Pratarmė 6

Fizikinių dydžių matavimo vienetai 7

Fizikiniai dydžiai ir pagrindiniai jų matavimo vienetai 7

Kartotinių ir dalinių matavimo vienetų sudarymo lentelė 8

Pagrindiniai SI vienetai 8

Papildomieji SI vienetai 10

Kai kurių matavimo vienetų vertė, išreikšta pagrindiniais SI vienetais 10

Temperatūros vienetų ryšys 14

Konstantos 15

Fizikos konstantos 15

Matematikos konstantos 15

Graikų abėcėlė 15

Kūnų tiesiniai matmenys, masė, tankis 16

Svarbiausi dydžiai 16

Kai kurių kūnų tiesiniai matmenys 16

Kai kurių procesų trukmė 17

Kai kurių kūnų masė 17

Kai kurių medžiagų tankis 18

Kinematika 19

Judėjimo rūšys 19

Kai kurių kūnų ir procesų greitis 19

Dinamika 20

Svarbiausi dydžiai ir dėsniai 20

Jėgų rūšys 21

Jėgos gamtoje ir technikoje 22

Mechaninis darbas, galia, mechaninė energija 22

Svarbiausi dydžiai 22

Kai kurių kūnų ir fizikinių reiškinių energija 23

Galia gamtoje ir technikoje 23

Garsas 24

Garso greitis įvairiose terpėse 24

Garsų rūšys 24

Garsumo lentelė 24

Kūnų pusiausvyra 25

Svarbiausi dydžiai ir taisyklės 25

Paprastieji mechanizmai 26

Slėgis 26
Svarbiausi dydžiai ir dėsniai 26
Kūnų padėtis skystyje 27
Slėgis gamtoje ir technikoje 27
Vidinės energijos kitimas 28
Svarbiausios formulės 28
Kai kurių kūnų temperatūra 28
Kai kurių medžiagų savitoji šiluma 29
Kai kurių rūšių kuro savitoji degimo šiluma 29
Agregatinių būsenų kitimas 30
Svarbiausios formulės 30
Įvairių medžiagų lydymosi (kietėjimo) temperatūra (kai atmosferos slėgis normalus) 30
Įvairių medžiagų savitoji lydymosi (kietėjimo) šiluma 30
Įvairių medžiagų savitoji garavimo šiluma 31
Įvairių medžiagų virimo temperatūra (kai slėgis normalus) 31
Šiluminiai varikliai 32
Svarbiausios formulės ir dėsniai 32
Elektros srovė 32
Svarbiausi dydžiai ir dėsniai 32
Nuolatinė ir kintamoji elektros srovė 33
Kai kuriais prietaisais tekančios elektros srovės stipris 34
Kai kurios įtampos 34
Elektros srovė įvairiose terpėse 35
Kai kurių medžiagų savitoji elektrinė varža (kai temperatūra lygi 20 °C) 35
Kai kurių medžiagų elektrocheminiai ekvivalentai 35
Laidininkų jungimo būdai 36
Kai kurių elektrinių prietaisų vartojamos srovės galia 36
Elektromagnetiniai reiškiniai 36
Svarbiausi dydžiai ir dėsniai 36
Geometrinė optika 38
Svarbiausi dydžiai ir dėsniai 38
Apšvieta įvairiais atvejais 39
Kai kurių šaltinių šviesos stipris 39
Šviesos greitis įvairiose terpėse 40
Kai kurių medžiagų lūžio rodiklis (kai bangos ilgis 589 nm) 40
Kai kurių medžiagų ribinis visiškojo atspindžio kampas 40
Lęšiais gaunami atvaizdai 41

Banginė optika 41
Svarbiausios formulės 41
Bangų rūšys 42
Regimosios šviesos spalva ir ją atitinkantis bangos ilgis bei dažnis 43
Atomo ir branduolio fizika 43
Svarbiausi dydžiai ir dėsniai 43
Periodinė elementų lentelė 44
Elektrono išlaisvinimo iš įvairių medžiagų darbas 46
Jonizuojančiosios spinduliuotės rūšys 46
Astronomija 47
Kai kurios pasaulio astronomijos observatorijos ir jų teleskopai 47
Saulės, Žemės ir Mėnulio duomenys 48
Saulės sistemos planetų duomenys 49
Didžiausi planetų palydovai 50
Didžiausi asteroidai 50
Asteroidai lietuviškais vardais 51
Kai kurių kometų duomenys 51
Didžiausi meteoritai 52
Ryškiausios žvaigždės 52
Artimiausios žvaigždės 52
Kai kurie žvaigždžių spiečiai 53
Kai kurios galaktikos 53
Galaktikų spiečiai 54
Žvaigždynai 54
Matematikos formulės, kurias pravartu mokėti sprendžiant fizikos uždavinius 58
Trupmenų sudėtis ir atimtis 58
Trupmenų daugyba ir dalyba 58
Proporcijos savybė 58
Greitosios daugybos formulės 58
Skaičių aibės 58
Laipsnių su sveikaisiais rodikliais savybės 59
n-tojo laipsnio šaknų savybės 59
Atstumas tarp dviejų taškų 59
Stačiojo trikampio elementų sąsajos 59
Keturkampio kampų suma 59
Kampų nuo 0 iki 90° sinusai, kosinusai ir tangentai 60
Plokščiųjų figūrų perimetrai ir plotai 62
Erdvinių kūnų paviršiaus plotai ir tūriai 63
Naudota literatūra 64

Pratarmė

Mielieji mokiniai,
pavartę šią kiek neįprastą knygą, tikriausiai atkreipėte dėmesį į tai, kad joje – vien formulės ir lentelės, kuriose mirga gausybė skaičių. Jos Jums pravers, kai per pamokas ar namuose spręsite fizikos uždavinius ar panorėsite išsiaiškinti kokį nors su fizika susijusį praktinį klausimą, pavyzdžiui, sužinoti ąžuolinio rąsto arba smėlio krūvos masę, turimo varinio laido elektrinę varžą. Be abejo, norint atsakyti į šiuos ir panašius klausimus, teks prisiminti dydžius siejančias formules. Jeigu primiršote, o vadovėlio po ranka neturite – jį teko grąžinti mokyklos bibliotekai, – nesikrimskite. Reikiamas formules ir dėsnius kaipmat rasite šioje knygoje. Jie pateikiami skyrių (turinyje jų pavadinimai išskirti pastorintu šriftu pilkame fone) pradžioje, skyreliuose „Svarbiausi dydžiai ir dėsniai" arba „Svarbiausios formulės". Atitinkamo skyriaus lentelėse galite ieškoti ir fizikinių dydžių verčių, kuriomis neretai tenka papildyti sutrumpintai užrašytą sprendžiamo uždavinio sąlygą.

Knygoje taip pat pateikiama žinių apie tarptautinę matavimo vienetų sistemą (SI), fizikinių dydžių ir vienetų žymenis (simbolius), įvairių vienetų reiškimą SI vienetais, nurodomos fizikinių dydžių, apibūdinančių kai kurių medžiagų savybes (tankį, lydymosi ir virimo temperatūrą, savitąją šilumą ir pan.), skaitinės vertės.

Čia rasite ir fizikos konstantų bei kai kurių gamtoje, technikoje ir buityje dažniau pasitaikančių dydžių vertes, kaip antai: šviesos greičio tuštumoje, elektrono krūvio ir masės, laisvojo kritimo pagreičio, Planko konstantos vertę, kai kurių kūnų tiesinių matmenų, masės, greičio, temperatūros, slėgio ir t. t. vertes. Astronomijos skyriuje gausu duomenų apie Saulę, planetas, jų palydovus, žvaigždes ir kitus kosminius kūnus. Šiam skyriui vertingų pastabų pateikė VU Teorinės fizikos ir astronomijos instituto darbuotojai dr. Romualda Lazauskaitė, dr. Kazimieras Černis ir Saulius Lovčikas, esame jiems labai dėkingi. Knygoje pateikiama ir įdomybių, pavyzdžiui, ilgiausia žmogaus gyvenimo trukmė, grybo po lietaus, plauko augimo greitis, įvairių lietuviškų monetų skersmuo ir masė, aguonos grūdelio slėgimo į grindis jėga, žemėn krintančio lietaus lašelio energija. Galbūt ši informacija Jums pasitarnaus rengiant projektinius darbus, referatus.

Leidinio pabaigoje pateikta nemažai matematikos formulių, kurias pravartu mokėti sprendžiant fizikos uždavinius.

Fizikinių dydžių matavimo vienetai

Fizikiniai dydžiai ir pagrindiniai jų matavimo vienetai

Dydžio pavadinimas	Dydžio simbolis	Pagrindinis dydžio matavimo vienetas	Dydžio matavimo prietaisas
Darbas	A	1 J	
Dažnis	ν	1 Hz = 1 s^{-1}	
Elektrinė įtampa	U	1 V	Voltmetras
Elektrinė talpa	C	1 F	
Elektrinė varža	R	1 Ω	Ommetras
Elektros krūvis	q	1 C	Elektrometras
Elektros srovės stipris	I	1 A	Ampermetras
Elektrovara	E	1 V	Voltmetras
Energija	E	1 J	
Galia	N, P	1 W	
Garso stipris	I	1 W/m^2	
Garsumas	–	1 B	
Ilgis	l	1 m	Liniuotė, slankmatis, mikrometras
Induktyvumas	L	1 H	
Jėga	F	1 N	Dinamometras
Jėgos momentas	M	1 N · m	
Kampas	$\alpha, \beta, \varphi, \ldots$	1 rad, 1°	Matlankis
Kampinis greitis	ω	1 rad/s	
Laikas	t	1 s	Sekundmatis, laikrodis
Lęšio didinimas	Γ		
Lęšio laužiamoji geba	D	1 D, arba 1 dpt	
Lęšio židinio nuotolis	F	1 m	
Linijinis greitis	v	1 m/s	Spidometras
Lūžio rodiklis	n		
Magnetinis srautas	Φ	1 Wb = 1 V · 1 s	
Masė	m	1 kg	Svarstyklės

Medžiagos tankis	ρ	1 kg/m³	
Naudingumo koeficientas	η		
Nueitasis kelias	*s*	1 m	Matavimo juosta, hodometras
Pagreitis	*a*	1 m/s²	Akcelerometras
Paviršiaus apšvieta	*E*	1 lx	Liuksmetras
Periodas	*T*	1 s	Laikrodis, sekundmatis
Plotas	*S*	1 m²	Planimetras
Pusėjimo trukmė	*T*	1 s	Laikrodis
Savitoji elektrinė varža	ρ	1 Ω · m	
Savitoji garavimo šiluma	*L*	1 J/kg	
Savitoji kuro degimo šiluma	*q*	1 J/kg	
Savitoji lydymosi šiluma	λ	1 J/kg	
Savitoji šiluma	*c*	1 J/(kg · °C)	
Slėgis	*p*	1 Pa = 1 N/m²	Barometras, manometras
Šilumos kiekis	*Q*	1 J	
Šviesos srautas	Φ	1 lm	
Šviesos stipris	*I*	1 cd	
Temperatūra	*t*	1 K, 1 °C	Termometras
Transformacijos koeficientas	*k*		
Tūris	*V*	1 m³	Matavimo cilindras, menzūra

Kartotinių ir dalinių matavimo vienetų sudarymo lentelė

Sudurtinio žodžio dalis	Jos simbolis	Daugiklis	Daugiklio pavadinimas
Tera-	T	$1\,000\,000\,000\,000 = 10^{12}$	Trilijonas
Giga-	G	$1\,000\,000\,000 = 10^{9}$	Milijardas
Mega-	M	$1\,000\,000 = 10^{6}$	Milijonas
Kilo-	k	$1000 = 10^{3}$	Tūkstantis
Hekto-	h	$100 = 10^{2}$	Šimtas
Deka-	da	$10 = 10^{1}$	Dešimtis

Deci-	d	$0{,}1 = 10^{-1}$	Viena dešimtoji
Centi-	c	$0{,}01 = 10^{-2}$	Viena šimtoji
Mili-	m	$0{,}001 = 10^{-3}$	Viena tūkstantoji
Mikro-	µ	$0{,}000\,001 = 10^{-6}$	Viena milijonoji
Nano-	n	$0{,}000\,000\,001 = 10^{-9}$	Viena milijardoji
Piko-	p	$0{,}000\,000\,000\,001 = 10^{-12}$	Viena trilijonoji
Femto-	f	$0{,}000\,000\,000\,000\,001 = 10^{-15}$	Viena kvadrilijonoji
Ato-	a	$0{,}000\,000\,000\,000\,000\,001 = 10^{-18}$	Viena kvintilijonoji

Pagrindiniai SI vienetai

Dydis	Vienetas		Vieneto apibrėžtis, jos sukūrimo metai
	Pavadinimas	Simbolis	
Ilgis	metras	m	Atstumas, kurį vakuume šviesa nusklinda per 1/299792458 sekundės dalį (1983 m.)
Masė	kilogramas	kg	Masė, lygi tarptautinio kilogramo etalono masei (1899 m. ir 1901 m.)
Laikas	sekundė	s	Laikas, lygus spinduliavimo, atitinkančio šuolį tarp ^{133}Cs atomo pagrindinės būsenos dviejų hipersmulkiosios sandaros lygmenų, 9 192 631 770 periodų, trukmei (1967 m.)
Elektros srovės stipris	amperas	A	Stipris nuolatinės elektros srovės, kuri tekėdama dviem lygiagrečiais be galo ilgais nykstamojo apskrito skerspjūvio laidais, esančiais vakuume 1 m atstumu vienas nuo kito, sukelia tarp jų $2 \cdot 10^{-7}$ N sąveikos jėgą kiekvienam laidų ilgio metrui (1948 m.)
Temperatūra	kelvinas	K	Vandens trigubojo taško termodinaminės temperatūros 1/273,16 dalis (1976 m.)
Medžiagos kiekis	molis	mol	Medžiagos kiekis sistemos, turinčios tiek pat struktūrinių elementų (atomų, molekulių, jonų, elektronų ir kt. dalelių arba dalelių grupių), kiek atomų yra 0,012 kg anglies ^{12}C (1971 m.)
Šviesos stipris	kandela	cd	Šviesos stipris tokio šaltinio, kuris tam tikra kryptimi skleidžia $540 \cdot 10^{12}$ hercų dažnio ir 1/683 vato steradianui stiprio spinduliuotę (1979 m.)

Papildomieji SI vienetai

Dydis	Vienetas		Vieneto apibrėžtis
	Pavadinimas	Simbolis	
Plokščiasis kampas	radianas	rad	Plokščiasis kampas tarp dviejų apskritimo spindulių, kai lanko ilgis tarp jų galų lygus šio apskritimo spinduliui
Erdvinis kampas	steradianas	sr	Erdvinis kampas, su viršūne sferos centre, išpjaunantis sferos paviršiuje figūrą, lygiaplotę su kvadratu, kurio kraštinės ilgis lygus šios sferos spinduliui

Kai kurių matavimo vienetų vertė, išreikšta pagrindiniais SI vienetais

Vieneto pavadinimas	Vieneto žymėjimas	Vertė, išreikšta pagrindiniais SI vienetais
	Atstumo, ilgio vienetai	
Astronominis vienetas	1 av	$1{,}496 \cdot 10^{11}$ m
Centimetras	1 cm	10^{-2} m
Colis	1 in	25,4 mm = $2{,}54 \cdot 10^{-2}$ m
Jūrmylė		1,852 km ≈ 1850 m
Kabeltovas	1 cab	0,1 jūrmylės = 185,2 m
Kilometras	1 km	10^{3} m
Mikrometras	1 µm	10^{-6} m
Mylia		≈1,609 km ≈ 1610 m
Milimetras	1 mm	10^{-3} m
Nanometras	1 nm	10^{-9} m
Parsekas	1 pc	$3{,}086 \cdot 10^{16}$ m
Pėda	1 ft	304,8 mm ≈ 0,305 m
Pikometras	1 pm	10^{-12} m
Šviesmetis	1 šm	$9{,}4605 \cdot 10^{15}$ m
	Darbo, energijos, šilumos kiekio vienetai	
Elektronvoltas	1 eV	$1{,}6 \cdot 10^{-19}$ J
Kilodžaulis	1 kJ	10^{3} J
Kilovatvalandė	1 kWh	$3{,}6 \cdot 10^{6}$ J
Megadžaulis	1 MJ	10^{6} J

Milidžaulis	1 mJ	10^{-3} J
Vatvalandė	1 Wh	$3{,}6 \cdot 10^{3}$ J
	Dažnio vienetai	
Kilohercas	1 kHz	10^{3} Hz
Megahercas	1 MHz	10^{6} Hz
Milihercas	1 mHz	10^{-3} Hz
	Elektrinės įtampos ir elektrovaros vienetai	
Kilovoltas	1 kV	10^{3} V
Milivoltas	1 mV	10^{-3} V
	Elektrinės talpos vienetai	
Mikrofaradas	1 μF	10^{-6} F
Nanofaradas	1 nF	10^{-9} F
Pikofaradas	1 pF	10^{-12} F
	Elektrinės varžos vienetai	
Kiloomas	1 kΩ	10^{3} Ω
Megaomas	1 MΩ	10^{6} Ω
Miliomas	1 mΩ	10^{-3} Ω
	Elektros srovės stiprio vienetai	
Kiloamperas	1 kA	10^{3} A
Mikroamperas	1 μA	10^{-6} A
Miliamperas	1 mA	10^{-3} A
	Galios vienetai	
Arklio galia	1 AG	735,5 W
Kilovatas	1 kW	10^{3} W
Megavatas	1 MW	10^{6} W
	Garsumo vienetai	
Decibelas	1 dB	10^{-2} B
	Greičio vienetai	
Centimetras per sekundę	1 cm/s	10^{-2} m/s
Kilometras per sekundę	1 km/s	10^{3} m/s
Kilometras per valandą	1 km/h	≈16,7 m/min ≈ 0,28 m/s (1 m/s = 3,6 km/h)
Mazgas (jūros)	1 kn	≈ 0,514 m/s
Metras per minutę	1 m/min	$\frac{1}{60}$ m/s

	Induktyvumo vienetai	
Milihenris	1 mH	10^{-3} H
	Jėgos vienetai	
Kiloniutonas	1 kN	10^{3} N
Meganiutonas	1 MN	10^{6} N
Miliniutonas	1 mN	10^{-3} N
	Kampo vienetai	
Laipsnis	1°	0,0175 rad
Minutė	1′	$\frac{1}{60°} = \frac{\pi}{180}$ rad ≈ $1{,}7453 \cdot 10^{-2}$ rad
Sekundė	1″	$\frac{1}{3600°} = \frac{\pi}{10\,800}$ rad ≈ $2{,}9089 \cdot 10^{-4}$ rad
	Laiko, periodo vienetai	
Amžius	1 a.	3 153 600 000 s
Metai (365 dienos)	1 m.	31 536 000 s
Minutė	1 min	60 s
Para	1 para	86 400 s
Valanda	1 h	3600 s
	Masės vienetai	
Atominės masės vienetas	1 u	$1{,}6605 \cdot 10^{-27}$ kg
Centneris	1 cnt	100 kg
Gramas	1 g	10^{-3} kg
Karatas	1 ct	0,2 g = $2 \cdot 10^{-4}$ kg
Mikrogramas	1 μg	10^{-9} kg
Miligramas	1 mg	10^{-6} kg
Pūdas		≈ 16,4 kg
Svaras (rus.)		≈ 409,5 g ≈ 0,410 kg
Svaras (angl.)	1 lb	≈ 453,592 g ≈ 0,454 kg
Tona	1 t	10^{3} kg
Uncija	1 oz	≈ 28,35 g ≈ 0,03 kg
	Medžiagos tankio vienetai	
Gramas kubiniam centimetrui	1 g/cm³	10^{3} kg/m³

	Pagreičio vienetai	
Centimetras per sekundę kvadratu	1 cm/s^2	10^{-2} m/s^2
	Ploto vienetai	
Aras	1 a	100 m^2
Hektaras	1 ha	10^4 m^2
Kvadratinis centimetras	1 cm^2	10^{-4} m^2
Kvadratinis decimetras	1 dm^2	10^{-2} m^2
Kvadratinis kilometras	1 km^2	10^6 m^2
Kvadratinis milimetras	1 mm^2	10^{-6} m^2
	Savitosios elektrinės varžos vienetai	
Omas kvadratinis milimetras metrui	1 $\Omega \cdot mm^2/m$	10^{-6} $\Omega \cdot m$
	Slėgio vienetai	
Gyvsidabrio stulpelio milimetras	1 mm Hg	133,3 Pa
Hektopaskalis	1 hPa	100 Pa
Kilopaskalis	1 kPa	10^3 Pa
Megapaskalis	1 MPa	10^6 Pa
Vandens stulpelio milimetras	1 mm H_2O	10 Pa
	Tūrio vienetai	
Kubinis centimetras	1 cm^3	10^{-6} m^3
Kubinis decimetras	1 dm^3	10^{-3} m^3
Kubinis kilometras	1 km^3	10^9 m^3
Kubinis milimetras	1 mm^3	10^{-9} m^3
Litras	1 l	10^{-3} m^3

Temperatūros vienetų ryšys

Temperatūra Celsijaus laipsniais (°C)	Temperatūra Farenheito laipsniais (°F)	Temperatūra kelvinais (K)	Temperatūra Celsijaus laipsniais (°C)	Temperatūra Farenheito laipsniais (°F)	Temperatūra kelvinais (K)
–55	–67	218	25	77	298
–50	–58	223	30	86	303
–45	–49	228	35	95	308
–40	–40	233	40	104	313
–35	–31	238	45	113	318
–30	–22	243	50	122	323
–25	–13	248	55	131	328
–20	–4	253	60	140	333
–15	5	258	65	149	338
–10	14	263	70	158	343
–5	23	268	75	167	348
0	32	273	80	176	353
5	37	278	85	185	358
10	50	283	90	194	363
15	59	288	95	203	368
20	68	293	100	212	373

Pastaba. Celsijaus laipsnius galima paversti Farenheito laipsniais pagal tokią formulę: $t\ [°F] = \frac{9}{5}\ t\ [°C] + 32$; čia t [°F] ir t [°C] – temperatūra, išreikšta atitinkamai Farenheito ir Celsijaus laipsniais. Kelvinai susiję su Celsijaus laipsniais tokiu sąryšiu: $T\ [K] = t\ [°C] + 273$; čia T [K] ir t [°C] – temperatūra, išreikšta atitinkamai kelvinais ir Celsijaus laipsniais.

Konstantos

Fizikos konstantos

Laisvojo kritimo pagreitis	$g \approx 9{,}81$ m/s^2
Šviesos greitis tuštumoje (vakuume)	$c \approx 299\,792\,458$ m/s
Normalusis atmosferos slėgis	$p_0 = 1{,}01 \cdot 10^5$ Pa
Elementarusis elektros krūvis (elektrono krūvis)	$e = 1{,}6 \cdot 10^{-19}$ C
Elektrono masė	$m_e = 9{,}1 \cdot 10^{-31}$ kg
Protono masė	$m_p = 1{,}6726 \cdot 10^{-27}$ kg
Neutrono masė	$m_n = 1{,}6749 \cdot 10^{-27}$ kg
Planko konstanta	$h = 6{,}63 \cdot 10^{-34}$ J · s
Atominės masės vienetas	$1\ \text{u} = 1{,}6605 \cdot 10^{-27}$ kg

Matematikos konstantos

Skaičius π (pi)	$\pi = 3{,}141\,592\,653\,589\,793... \approx 3{,}14$
$\sqrt{2}$	$\sqrt{2} = 1{,}414\,231\,562... \approx 1{,}41$
$\sqrt{3}$	$\sqrt{3} = 1{,}732\,050\,808... \approx 1{,}73$
$\sqrt{5}$	$\sqrt{5} = 2{,}236\,067\,977... \approx 2{,}24$
$\sqrt{10}$	$\sqrt{10} = 3{,}162\,277\,660... \approx 3{,}16$

Graikų abėcėlė

Didžioji raidė	Mažoji raidė	Raidės pavadinimas	Didžioji raidė	Mažoji raidė	Raidės pavadinimas
Α	α	alfa	Ν	ν	ni
Β	β	beta	Ξ	ξ	ksi
Γ	γ	gama	Ο	ο	omikron
Δ	δ	delta	Π	π	pi
Ε	ε	epsilon	Ρ	ρ	ro
Ζ	ζ	dzeta	Σ	σ	sigma
Η	η	eta	Τ	τ	tau
Θ	θ	teta	Υ	υ	ipsilon
Ι	ι	jota	Φ	φ	fi
Κ	κ	kapa	Χ	χ	chi
Λ	λ	lambda	Ψ	ψ	psi
Μ	μ	mi	Ω	ω	omega

Kūnų tiesiniai matmenys, masė, tankis

Svarbiausi dydžiai

Medžiagos tankis $\varrho = \frac{m}{V}$; čia m – kūno, padaryto iš šios medžiagos, masė, V – jo tūris.

Kai kurių kūnų tiesiniai matmenys

Deguonies molekulės skersmuo	$3 \cdot 10^{-9}$ m
Bakterijos lazdelės ilgis	$(1–10) \cdot 10^{-6}$ m
Raudonųjų kraujo kūnelių skersmuo	$7{,}5 \cdot 10^{-6}$ m
Baltųjų kraujo kūnelių skersmuo	$(8–20) \cdot 10^{-6}$ m
Plauko skersmuo	10^{-4} m
10 ct monetos skersmuo	$1{,}7 \cdot 10^{-2}$ m
2 ct monetos skersmuo	$2{,}1 \cdot 10^{-2}$ m
1 Lt monetos skersmuo	$2{,}23 \cdot 10^{-2}$ m
50 ct monetos skersmuo	$2{,}3 \cdot 10^{-2}$ m
Stalo teniso kamuoliuko skersmuo	$3{,}8 \cdot 10^{-2}$ m
Lauko teniso kamuoliuko skersmuo	$6{,}4 \cdot 10^{-2}$ m
Kompaktinio disko skersmuo	0,08 m, 0,12 m
Futbolo kamuolio skersmuo	0,22 m
Krepšinio kamuolio skersmuo	0,23–0,24 m
Aukščiausio žmogaus ūgis	2,72 m
Futbolo aikštės plotis	45–90 m
Futbolo aikštės ilgis	90–120 m
Aukščiausio medžio aukštis	112 m
Cheopso piramidės aukštis	137 m
Aukščiausios pasaulio viršukalnės (Himalajų Džomolungmos) aukštis	8850,67 m
Didžiausias vandenyno gylis (Marianų lovys Ramiajame vandenyne)	10 911 m
Atstumas nuo Žemės iki Mėnulio	$3{,}84 \cdot 10^{8}$ m
Atstumas nuo Žemės iki artimiausios žvaigždės	$4{,}0 \cdot 10^{16}$ m
Atstumas iki Andromedos galaktikos	$2{,}365 \cdot 10^{22}$ m

Kai kurių procesų trukmė

Trumpiausio lazerio blyksnio trukmė	$4 \cdot 10^{-15}$ s
Blykstės blyksnio trukmė	$2{,}5 \cdot 10^{-3}$– $4 \cdot 10^{-2}$ s
Akies mirksnio trukmė	0,15 s
Šviesos sklidimo nuo Žemės iki Mėnulio trukmė	$\approx 1{,}25$ s
Šviesos sklidimo nuo Saulės iki Žemės trukmė	≈ 499 s
Ilgiausias žmogaus amžius	122 m.
Saulės apsisukimo apie Visatos centrą trukmė	240 mln. m.
Žemynų formavimosi ciklas	400 mln. m.
Saulės ir Žemės amžius	4,6 mlrd. m.
Visatos amžius	10–15 mlrd. m.

Kai kurių kūnų masė

Gripo virusas	$7 \cdot 10^{-16}$ kg
Raudonasis kraujo kūnelis	10^{-13} kg
Aguonos grūdelis	$5 \cdot 10^{-7}$ kg
Vandens lašas	$4 \cdot 10^{-5}$ kg
Žirnis	$5 \cdot 10^{-5}$ kg
Kolibris (mažiausias paukštis)	$(1{,}6–20) \cdot 10^{-3}$ kg
1 ct moneta	$0{,}88 \cdot 10^{-3}$ kg
50 ct moneta	$6{,}0 \cdot 10^{-3}$ kg
1 Lt moneta	$6{,}25 \cdot 10^{-3}$ kg
Stalo teniso kamuoliukas	$(2{,}4–2{,}5) \cdot 10^{-3}$ kg
Kiaušinis (vištos)	0,06 kg
Ledo ritulys	0,16–0,17 kg
Krepšinio kamuolys	0,51–0,65 kg
Sportinis diskas (vyriškas)	2,0 kg
Didžiausias rastas aukso luitas (Holtermano plokštė, Australija, 1872 m.)	214,33 kg
Dramblys (vidutiniškai)	iki 7000 kg
Lėktuvas „Boeing 767-200" (starto metu)	175 500 kg
Cheopso piramidė	$6 \cdot 10^{9}$ kg
Žemės atmosfera	$5{,}1 \cdot 10^{18}$ kg
Mėnulis	$7{,}35 \cdot 10^{22}$ kg
Žemė	$5{,}97 \cdot 10^{24}$ kg
Saulė	$1{,}99 \cdot 10^{30}$ kg
Galaktika	$\approx 2 \cdot 10^{42}$ kg

Kai kurių medžiagų tankis

Medžiaga	ρ, kg/m³	ρ, g/cm³	Medžiaga	ρ, kg/m³	ρ, g/cm³
Kietieji kūnai (kai temperatūra 20 °C)					
Akmens anglys	1280–1500	1,28–1,5	Plienas, geležis	7800	7,8
Alavas	7280	7,28	Platina	21 500	21,5
Aliuminis	2700	2,7	Plyta	1800	1,8
Auksas	19 300	19,3	Polietilenas	920	0,92
Ąžuolas (sausas)	800	0,8	Popierius	700–1200	0,7–1,2
Betonas	2250	2,25	Porcelianas	2300	2,3
Bulvė	1100	1,1	Pušis (sausa)	500	0,5
Deimantas	3500	3,5	Sidabras	10 500	10,5
Gintaras	890–1098	0,89–1,1	Smėlis	1500	1,5
Guma	910–1400	0,9–1,4	Sniegas (sudrėkęs)	200–800	0,2–0,8
Kamštis	240	0,24	Stiklas (langų)	2500	2,5
Kreida	2400	2,4	Švinas	11 300	11,3
Ledas (0 °C)	900	0,9	Valgomoji druska	2200	2,2
Parafinas	900	0,9	Varis	8900	8,9
Skysčiai (kai temperatūra 20 °C)					
Alyvų aliejus	920	0,92	Medus	1345	1,345
Etanolis	790	0,79	Nafta	800	0,8
Benzinas	700–800	0,7–0,8	Pienas	1030	1,03
Gyvsidabris	13 600	13,6	Saulėgrąžų aliejus	922	0,922
Glicerolis	1260	1,26	Vanduo (geriamasis)	1000	1,0
Kraujas	1050	1,05	Vanduo (jūros)	1030	1,03
Dujos (normaliomis sąlygomis)					
Amoniakas	0,77	$7,7 \cdot 10^{-4}$	Deguonis	1,43	$1,43 \cdot 10^{-3}$
Anglies dioksidas	1,98	$1,98 \cdot 10^{-3}$	Gamtinės dujos	0,7–0,9	$(7–9) \cdot 10^{-4}$
Azotas	1,25	$1,25 \cdot 10^{-3}$	Oras	1,29	$1,29 \cdot 10^{-3}$
Chloras	3,21	$3,21 \cdot 10^{-3}$	Vandenilis	0,09	$9 \cdot 10^{-5}$

Kinematika

Judėjimo rūšys

	Judėjimo rūšis	Pagreitis	Greitis	Nueitasis kelias
Tiesiaeigis judėjimas	Tolyginis	$a = 0$	$v = \frac{s}{t}$	$s = vt$
	Tolygiai greitėjantis	$a = \text{const};$ $a = \frac{v - v_0}{t}$	$v = v_0 + at$	$s = s_0 + v_0 t + \frac{at^2}{2}$
	Tolygiai lėtėjantis	$a = \text{const};$ $a = \frac{v - v_0}{t}$	$v = v_0 - at$	$s = s_0 + v_0 t - \frac{at^2}{2}$
Kreivaeigis judėjimas	Judėjimas apskritimu	$a_{įc} = \frac{v^2}{R}$	Linijinis greitis $v = \frac{s}{t} = \frac{2\pi R}{T}$ Kampinis greitis $\omega = \frac{\varphi}{t} = \frac{2\pi}{T}$	$s = 2\pi R$
	Svyravimas	Dažnio ir periodo ryšys $\nu = \frac{1}{T};$ $T = \frac{1}{\nu}.$ Matematinės svyruoklės svyravimo periodas $T = 2\pi\sqrt{\frac{l}{g}}$; čia l – svyruoklės ilgis, g – laisvojo kritimo pagreitis. Bangos ilgio, sklidimo greičio ir dažnio ryšys $v = \frac{\lambda}{T} = \lambda\nu;$ $\lambda = vT = \frac{v}{\nu}.$		

Kai kurių kūnų ir procesų greitis

Žemynų judėjimas (vidutinis greitis)	$1{,}5 \cdot 10^{-9}$ m/s
Plauko augimas	$5 \cdot 10^{-9}$ m/s
Grybas po lietaus	$8 \cdot 10^{-5}$ m/s
Sraigė	0,005 km/h = 0,0014 m/s
Pėsčiasis	1,3 m/s
Plaukikas	1,7 m/s
Silpnas vėjas	4–5 m/s
Kregždė	18 km/h = 5 m/s
Bėgikas (sprinteris)	11 m/s

Tęsinys

Greičiausias arklys	20 m/s
Gepardas	104,4 km/h = 29 m/s
Greičiausios žuvys	36 m/s
Teniso kamuoliukas	iki 75 m/s
Traukinys su magnetinėmis pagalvėmis	161,4 m/s
Lėktuvas „Concorde"	650 m/s
Mėnulis orbitoje aplink Žemę	$1{,}02 \cdot 10^3$ m/s
Palydovas orbitoje aplink Žemę	7900 m/s
Žemė orbitoje aplink Saulę	$2{,}98 \cdot 10^4$ m/s
Šviesa tuštumoje (vakuume)	299 792 457,987 m/s

Dinamika

Svarbiausi dydžiai ir dėsniai

Jėga $F = ma$; čia m – kūno masė, a – jo pagreitis.

Inercijos dėsnis (pirmasis Niutono dėsnis)

Jeigu kūno nepaveikia kiti kūnai, jis išlaiko rimtį arba juda tiesiai ir tolygiai.

Antrasis Niutono dėsnis

Kūno įgytas pagreitis yra tiesiogiai proporcingas veikiančiai jėgai ir atvirkščiai proporcingas kūno masei:

$$a = \frac{F}{m};$$

čia m – kūno masė, F – kūną veikianti jėga.

Veiksmo ir atoveikio dėsnis (trečiasis Niutono dėsnis)

Veiksmo ir atoveikio jėgos yra lygios, tik priešingų krypčių.

Jėgų rūšys

Jėgos pavadinimas	Jos simbolis, išraiška	Vaizdavimas
Tamprumo jėga	F_{tampr} $F_{tampr} = kx$; čia k – spyruoklės (ar siūlo) standumo koeficientas, x – jos pailgėjimas	
Sunkio jėga	F_s $F_s = mg$; čia m – kūno masė, g – laisvojo kritimo pagreitis	
Kūno svoris	P $P = mg$; čia m – kūno masė, g – laisvojo kritimo pagreitis	
Trinties jėga	F_{tr}	
Įcentrinė jėga	$F_{įc}$ $F_{įc} = ma_{įc} = \frac{mv^2}{R}$; čia m – kūno masė, v – jo greitis, R – trajektorijos kreivumo spindulys	

Atstojamoji jėga:
$F = F_1 + F_2$, kai jėgos F_1 ir F_2 veikia ta pačia kryptimi;
$F = F_1 - F_2$, kai jėgos F_1 ir F_2 veikia priešingomis kryptimis.

Jėgos gamtoje ir technikoje

Jėga, kuria du 1 kg masės kūnai traukia vienas kitą, kai atstumas tarp jų 1 m	$6{,}7 \cdot 10^{-11}$ N
Jėga, kuria branduolys traukia elektroną vandenilio atome	$8{,}2 \cdot 10^{-8}$ N
Jėga, kuria du žmonės traukia vienas kitą, kai atstumas tarp jų 1 m	$3 \cdot 10^{-7}$ N
Aguonos grūdelio slėgimo į grindis jėga	$5 \cdot 10^{-6}$ N
Trinties jėga važiuojant dviračiu	4 N
Sportinio lanko įtempimo jėga	200 N
Teniso kamuoliuko smūgio į raketę jėga	400 N
Futbolininko smūgio į kamuolį jėga	iki $7{,}8 \cdot 10^{3}$ N
Lėktuvo „Concorde" traukos jėga	$6{,}8 \cdot 10^{5}$ N
Galingo hidraulinio preso slėgimo jėga	$8 \cdot 10^{8}$ N
Žemės ir Mėnulio tarpusavio traukos jėga	$\approx 2 \cdot 10^{20}$ N
Žemės ir Saulės tarpusavio traukos jėga	$\approx 3{,}5 \cdot 10^{22}$ N

Mechaninis darbas, galia, mechaninė energija

Svarbiausi dydžiai

Mechaninis darbas $A = Fs$; čia F – kūną veikianti jėga, s – jo nueitas kelias.

Galia $N = \frac{A}{t}$; čia A – mechaninis darbas, t – laikas, per kurį jis atliktas.

Energijos rūšis	Formulė
Potencinė energija	$E_p = mgh$; čia m – kūno masė, g – laisvojo kritimo pagreitis, h – kūno pakilimo aukštis
Kinetinė energija	$E_k = \frac{mv^2}{2}$; čia m – kūno masė, v – jo greitis
Pilnutinė mechaninė energija	$E = E_p + E_k = mgh + \frac{mv^2}{2}$
Vidinė energija	Šios rūšies energijos formulė pateikiama aukštesnėse klasėse

Kai kurių kūnų ir fizikinių reiškinių energija	
Elektronas vandenilio atome	$2{,}2 \cdot 10^{-18}$ J
Urano branduolio skilimas	$3{,}2 \cdot 10^{-11}$ J
Greičiausi protonai (laboratorijoje)	$2 \cdot 10^{-7}$ J
Žemėn krintantis lietaus lašelis	$7 \cdot 10^{-3}$ J
1 g sudeginamų riebalų	$3{,}8 \cdot 10^{4}$ J
Granatos sprogimas	10^{5} J
Stiprus žaibas	10^{9} J
Atominė bomba, numesta ant Hirosimos	$5 \cdot 10^{13}$ J
Pasaulyje per metus pagaminama energija	$3{,}5 \cdot 10^{19}$ J
Tamboro ugnikalnio išsiveržimas (1815 m., Indonezija)	$8{,}4 \cdot 10^{19}$ J
Saulės energija, tenkanti Žemei per metus	$5{,}5 \cdot 10^{24}$ J
Žemės judėjimo aplink Saulę kinetinė energija	$2{,}6 \cdot 10^{33}$ J
Supernovos (žvaigždės) sprogimas	iki 10^{45} J

Galia gamtoje ir technikoje	
Skrendanti musė	$3 \cdot 10^{-4}$ W
Sportininkas (didžiausia per 5 s)	1500 W
Benzininis variklis	$(3–27) \cdot 10^{4}$ W
Dyzelis	$(2–60) \cdot 10^{4}$ W
Tramvajus	$2 \cdot 10^{5}$ W
Elektrovežis	$(1–4) \cdot 10^{6}$ W
Didžiausia hidroelektrinė	$4{,}5 \cdot 10^{9}$ W
Nešančioji raketa „Saturn V"	$1{,}3 \cdot 10^{11}$ W
Žaibas	iki $7 \cdot 10^{14}$ W
Saulė	$3{,}83 \cdot 10^{26}$ W
Sprogstanti supernova (žvaigždė)	10^{37} W
Kvazaras (aktyvioji galaktika)	$10^{40}–10^{41}$ W

Garsas

Garso greitis įvairiose terpėse

Terpė	*v*, m/s	Terpė	*v*, m/s
Alavas	2100	Ledas (0 °C)	3800
Aliuminis	6260	Oras (0 °C)	331,3
Alyvų aliejus	1432	Oras (20 °C)	343,8
Anglies dioksidas	268	Plienas	5300–6100
Auksas	3200	Plyta	3600
Azotas	334	Pušis	5030
Ąžuolas	4115	Sidabras	3600
Benzinas	1500	Stiklas (paprastas)	3500–5800
Deguonis	316	Stiklas (kvarco)	5900
Deimantas	18 000	Švinas	2160
Geležis	5850	Vandenilis	1284
Gyvsidabris	1453	Vandens garai (100 °C)	494
Glicerolis	1923	Vanduo (0 °C)	1402
Grafitas	1470	Vanduo (25 °C)	1496
Kamštis	430–530	Vanduo (jūros)	1490

Garsų rūšys

Garso rūšis	Garso dažnis, Hz	Jo bangos ilgis, m
Infragarsas	< 16	> 20
Žmogaus girdimas garsas	16–20 000	0,015–20
Ultragarsas	> 20 000	< 0,015

Garsumo lentelė

Garsas	Garso stipris, W/m^2	Garsumas, dB
Girdos slenkstis	10^{-12}	0
Kvėpavimo garsas	10^{-11}	10
Kišeninio laikrodžio tiksėjimas	10^{-10}	20
Lapų čežėjimas	10^{-9}	30

Šnabždesys	10^{-8}	40
Įprasta kalba	10^{-7}	50
Vidutinio garsumo kalba	10^{-6}	60
Garsi kalba	10^{-5}	70
Gatvės triukšmas	10^{-4}	80
Gamyklos cecho triukšmas	10^{-3}	90
Diskotekos triukšmas	10^{-2}	100
Roko muzikos koncertas	1	120
Reaktyvinis variklis. Skausmo slenkstis	10	130

Kūnų pusiausvyra

Svarbiausi dydžiai ir taisyklės

Jėgos momentas $M = Fl$; čia F – kūną veikianti jėga, l – jos petys (trumpiausias atstumas nuo kūno sukimosi ašies iki jėgos veikimo linijos).

Naudingumo koeficientas: $\eta = \frac{A_n}{A_v}$, $\eta = \frac{A_n}{A_v} \cdot 100\ \%$; čia A_n – naudingasis darbas, A_v – visas darbas.

Jėgų momentų taisyklė

Kūnas, turintis įtvirtintą sukimosi ašį, yra pusiausviras, jeigu jėgų momentų, sukančių jį laikrodžio rodyklės judėjimo kryptimi, suma lygi jėgų momentų, sukančių priešinga kryptimi, sumai:

$$F_1l_1 + F_2l_2 + \ldots = F_3l_3 + F_4l_4 + \ldots;$$

čia F_1, F_2, F_3, F_4, ... – kūną veikiančios jėgos, l_1, l_2, l_3, l_4, ... – jų pečiai.

Sverto taisyklė

Svertas yra pusiausviras tada, kai jį veikiančios jėgos atvirkščiai proporcingos jų pečiams:

$$\frac{P_1}{P_2} = \frac{l_2}{l_1};$$

čia P_1, P_2 – svertą veikiančios jėgos, l_1, l_2 – jų pečiai.

Auksinė mechanikos taisyklė

Kiek kartų laimime jėgos, tiek kartų pralaimime kelio.

Paprastieji mechanizmai

Mechanizmas	Jo schema	Formulė
Vienpusis svertas		$\frac{F_1}{F_2} = \frac{l_2}{l_1}$
Dvipusis svertas		$\frac{F_1}{F_2} = \frac{l_2}{l_1}$
Nuožulnioji plokštuma		$\frac{P}{F} = \frac{l}{h}$
Nekilnojamasis skridinys		$F_2 = F_1$
Kilnojamasis skridinys		$F_2 = \frac{1}{2} F_1$

Slėgis

Svarbiausi dydžiai ir dėsniai

Slėgis $p = \frac{F}{S}$; čia F – jėga, S – jos statmenai veikiamas plotas.

Skysčio stulpelio slėgis (skysčio slėgis į indo dugną) priklauso nuo skysčio stulpelio aukščio ir jo tankio, bet nepriklauso nuo indo dugno ploto:

$p = \varrho g h$;

čia ϱ – skysčio tankis, g – laisvojo kritimo pagreitis, h – skysčio stulpelio aukštis.

Paskalio dėsnis

Skysčiai ir dujos perduoda išorinį slėgį visomis kryptimis vienodai.

Archimedo dėsnis

Skystyje (dujose) panardintą kūną veikia aukštyn nukreipta jėga (Archimedo jėga), lygi kūno išstumto skysčio (dujų) svoriui:

$F_A = \varrho_s g V$;

čia ϱ_s – skysčio tankis, g – laisvojo kritimo pagreitis, V – išstumto skysčio tūris (lygus panardinto kūno tūriui; jei kūnas plūduriuoja skystyje – tai jame panirusios kūno dalies tūriui).

Skirtingų skysčių stulpelių aukštis susisiekiančiuosiuose induose yra atvirkščiai proporcingas tų skysčių tankiui:

$$\frac{h_1}{h_2} = \frac{\varrho_1}{\varrho_2};$$

čia h_1, h_2 – skysčių stulpelių atskirose indų šakose aukštis, ϱ_1, ϱ_2 – skysčių tankis.

Hidraulinio preso stūmoklius veikiančios jėgos yra tiesiogiai proporcingos stūmoklių plotams (skysčio pusiausvyros sąlyga):

$$\frac{F_1}{F_2} = \frac{S_1}{S_2};$$

čia F_1, F_2 – didįjį ir mažąjį preso stūmoklį veikiančios jėgos, S_1, S_2 – tų stūmoklių plotai.

Kūnų padėtis skystyje

Kūną veikianti sunkio jėga yra didesnė už Archimedo jėgą	$mg > F_A$	$\rho_k > \rho_s$	Kūnas skęsta
Kūną veikianti sunkio jėga lygi Archimedo jėgai	$mg = F_A$	$\rho_k = \rho_s$	Kūnas pasineria skystyje ir gali laikytis bet kuriame gylyje
Kūną veikianti sunkio jėga yra mažesnė už Archimedo jėgą	$mg < F_A$	$\rho_k < \rho_s$	Kūnas kyla į skysčio paviršių

Slėgis gamtoje ir technikoje

Didžiausias vakuumas, pasiektas laboratorijoje	$1{,}3 \cdot 10^{-12}$ Pa
Slėgis Džomolungmos viršukalnėje	$3{,}3 \cdot 10^{4}$ Pa
Vidutinis slėgis Lietuvoje	10^{5} Pa
Aerozolio slėgis flakone	apie 10^{6} Pa
Garų slėgis elektrinės turbinoje	$1{,}4 \cdot 10^{7}$ Pa
Slėgis Marianų lovio dugne (10 911 m gylyje)	$1{,}3 \cdot 10^{8}$ Pa
Slėgis Žemės branduolyje	$3{,}7 \cdot 10^{11}$ Pa
Didžiausias slėgis, pasiektas laboratorijoje	$8{,}3 \cdot 10^{12}$ Pa
Slėgis, sukeltas atominės bombos sprogimo	$5 \cdot 10^{13}$ Pa
Slėgis Saulės branduolyje	$3 \cdot 10^{16}$ Pa

Vidinės energijos kitimas

Svarbiausios formulės

Šildamas (vėsdamas) kūnas išskiria (sugeria) šilumos kiekį

$Q = cm(t_2 - t_1)$;

čia c – medžiagos, iš kurios padarytas kūnas, savitoji šiluma, m – kūno masė, t_2 – galinė kūno temperatūra, t_1 – pradinė temperatūra.

Degdamas kuras išskiria šilumos kiekį

$Q = qm$;

čia q – kuro savitoji degimo šiluma, m – sudegusio kuro masė.

Kai kurių kūnų temperatūra

Absoliutusis nulis	–273,15 °C
Verdantis skystas oras	–192 °C
Lydomas gyvsidabris	–38,87 °C
Baltijos jūros vanduo (žiemą)	1–4 °C
Baltijos jūros vanduo (vasarą)	18–20 °C
Sveiko žmogaus kūnas	36,7 °C
Orkaitė	200 °C
Garai šiuolaikinėse galingose turbinose	565–580 °C
Minkštėjantis stiklas	700 °C
Lava, ištekanti iš Vezuvijaus ugnikalnio (Italija) kraterio	1100–1200 °C
Halogeninės elektros lemputės kaitinamasis siūlas	2900 °C
Lydomas volframas	5700 °C
Saulės paviršius	5510 °C
Karščiausių žvaigždžių paviršius	70 000 °C
Atominės bombos sprogimas	10^8 °C
Supernovos (žvaigždės) sprogimas	iki 10^{10} °C

Kai kurių medžiagų savitoji šiluma

Medžiaga	c, J/(kg · °C)	Medžiaga	c, J/(kg · °C)
Kietieji kūnai			
Akmuo	840	Ledas	2100
Alavas	220	Parafinas (20 °C)	3200
Aliuminis	900	Plienas	460
Auksas	130	Plyta (20 °C)	750
Ąžuolas	2400	Popierius (20 °C)	1500
Betonas (20 °C)	880	Pušis	2700
Cinkas	400	Sidabras	250
Geležis	450	Stiklas	840
Gyvsidabris	140	Švinas	130
Kamštis	2000	Varis	380
Ketus	540	Volframas	150
Skysčiai (kai atmosferos slėgis normalus			
Aliejus (saulėgrąžų)	1800	Glicerolis	2400
Benzinas	1400	Medus	2430
Etanolis (etilo alkoholis)	2430	Nafta	1700–2100
Eteris	2300	Pienas	3900
Gyvsidabris	139	Vanduo (20 °C)	4200
Dujos, garai (kai atmosferos slėgis normalus)			
Alkoholio garai	1200	Deguonis	920
Amoniakas	2100	Helis	5192,6
Anglies dioksidas	843,8	Oras	1008
Azotas	1039,6	Vandenilis	14 303

Kai kurių rūšių kuro savitoji degimo šiluma

Kuras	q, × 10^6 J/kg	Kuras	q, × 10^6 J/kg
Akmens anglys	27,6	Mazutas	41,4
Benzinas	43,6	Medžio anglys	34
Dyzelinas	42,7	Nafta	43
Durpės	14	Parakas	3,8
Gamtinės dujos	48,8	Reaktyvinis kuras	43
Malkos (sausos)	8,4–13	Suskystintosios dujos	46

Agregatinių būsenų kitimas

Svarbiausios formulės

Lydymosi (kietėjimo) šiluma

$Q = \lambda m;$

čia λ – medžiagos savitoji lydymosi (kietėjimo) šiluma, m – medžiagos masė.

Garavimo šiluma

$Q = Lm;$

čia L – medžiagos savitoji garavimo šiluma, m – medžiagos masė.

Agregatinio virsmo metu kūno temperatūra nekinta.

Įvairių medžiagų lydymosi (kietėjimo) temperatūra

(kai atmosferos slėgis normalus)

Medžiaga	t_{lyd}, °C	Medžiaga	t_{lyd}, °C
Alavas	232	Naftalinas	80
Aliuminis	660	Parafinas	50–60
Auksas	1064	Platina	1772
Cezis	28,4	Plienas	1400
Deimantas	3500	Sidabras	960
Geležis	1539	Sviestas	28–33
Gintaras	350–375	Švinas	327
Gyvsidabris	–38,87	Varis	1084
Glicerinas	–18	Vaškas	61–64
Ketus	1150	Volframas	3420
Ledas	0	Žalvaris	1000

Įvairių medžiagų savitoji lydymosi (kietėjimo) šiluma

Medžiaga	λ, × 10^3 J/kg	Medžiaga	λ, × 10^3 J/kg
Alavas	59	Ketus	100–140
Aliuminis	380	Ledas	330
Cinkas	110	Parafinas	150
Deguonis	14	Platina	113
Geležis	270	Plienas	84
Gyvsidabris	12	Sidabras	87

Stearinas	20	Varis	210
Švinas	25	Vaškas	176
Vandenilis	59	Volframas	184

Įvairių medžiagų savitoji garavimo šiluma

Medžiaga	L, × 10^3 J/kg	Medžiaga	L, × 10^3 J/kg
Acetonas	520	Gyvsidabris	293
Amoniakas	1360	Oras	197
Azotas (skystas)	201	Vandenilis	450
Benzinas	230–310	Vanduo (0 °C)	2500
Deguonis (skystas)	214	Vanduo (20 °C)	2450
Etanolis (etilo alkoholis)	857	Vanduo (100 °C)	2260
Eteris	400	Žibalas	210

Įvairių medžiagų virimo temperatūra

(kai slėgis normalus)

Medžiaga	t_{vir}, °C	Medžiaga	t_{vir}, °C
Acetonas	56,2	Kalis	774
Alavas	2270	Nikelis	2732
Aliuminis	2452	Natris	883
Azotas	- 195,8	Oras (skystas)	- 192
Benzinas	35–195	Parafinas	350–450
Cinkas	907	Platina	3827
Deguonis	- 183	Sidabras	2212
Etanolis (etilo alkoholis)	78,4	Švinas	1740
Eteris	35	Valgomoji druska	1467
Gyvsidabris	357	Vandenilis	- 253
Glicerolis	290	Vanduo	100
Grafitas	4200	Volframas	5660
Helis	- 269	Žibalas	150–300

Šiluminiai varikliai

Svarbiausios formulės ir dėsniai

Šiluminio variklio naudingumo koeficientas: $\eta = \frac{A_n}{Q}$, $\eta = \frac{A_n}{Q} \cdot 100\ \%$; čia A_n – naudingasis mechaninis darbas, Q – vidinė kuro energija.

Energijos tvermės dėsnis

Uždaroje sistemoje vykstant bet kokiems reiškiniams, bendras energijos kiekis nekinta. Energija savaime niekur neišnyksta ir iš niekur neatsiranda, tik vienos rūšies energija virsta kitos rūšies energija arba pereina iš vieno kūno į kitą, o jos bendras kiekis lieka pastovus.

Elektros srovė

Svarbiausi dydžiai ir dėsniai

Elektros srovės stipris $I = \frac{q}{t}$; čia q – grandine pratekėjęs elektros krūvis, t – jo tekėjimo trukmė.

Elektrinė įtampa $U = \frac{A}{q}$; čia A – elektros srovės darbas, q – elektros krūvis.

Elektrinė laidininko varža $R = \frac{\varrho l}{S}$; čia ϱ – laidininko medžiagos savitoji elektrinė varža, l – laidininko ilgis, S – jo skerspjūvio plotas.

Elektros srovės darbas $A = IUt$; čia I – srovės stipris, U – įtampa, t – srovės tekėjimo trukmė.

Elektros srovės galia $P = \frac{A}{t} = IU = I^2R = \frac{U^2}{R}$; čia A – elektros srovės darbas, t – srovės tekėjimo trukmė, I – srovės stipris, U – įtampa, R – varža.

Elektrovara $E = \frac{A_{paš}}{q}$; čia $A_{paš}$ – pašalinių jėgų darbas, q – elektros krūvis.

Omo dėsnis grandinės daliai

Elektros srovės stipris grandinės dalyje yra tiesiogiai proporcingas tos dalies įtampai ir atvirkščiai proporcingas jos varžai:

$$I = \frac{U}{R};$$

čia U – grandinės dalies įtampa, R – jos varža.

Džaulio ir Lenco dėsnis

Šilumos kiekis, išsiskiriantis laidininke, kai juo teka elektros srovė, yra proporcingas srovės stiprio kvadratui, laidininko varžai ir srovės tekėjimo trukmei:

$Q = I^2Rt$, arba $Q = \frac{U^2}{R}t$;

čia I – srovės stipris, R – laidininko varža, U – įtampa, t – srovės tekėjimo trukmė.

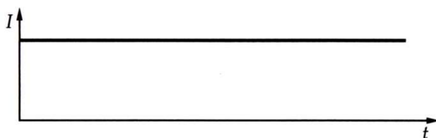
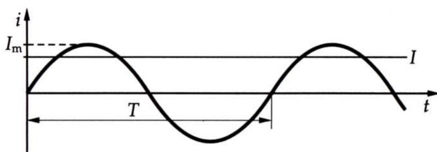
Elektrolizės dėsnis

Elektrolizės metu ant elektrodo išsiskyrusios medžiagos masė yra tiesiogiai proporcinga elektros srovės stipriui ir jos tekėjimo trukmei ir priklauso nuo medžiagos rūšies:

$m = kIt$, arba $m = kq$;

čia k – medžiagos elektrocheminis ekvivalentas, I – srovės stipris, t – jos tekėjimo trukmė, q – pratekėjęs elektros krūvis.

Nuolatinė ir kintamoji elektros srovė

Elektros srovė	Grafikas
Nuolatinė srovė	$I = \text{const}$
Kintamoji srovė	$i(t) = I_m \sin(2\pi\nu t)$; čia I_m – srovės stiprio amplitudė, ν – srovės dažnis, t – jos tekėjimo trukmė. Efektinė srovės stiprio vertė $I = \frac{I_m}{\sqrt{2}}$. Efektinė įtampos vertė $U = \frac{U_m}{\sqrt{2}}$.

Kai kuriais prietaisais tekančios elektros srovės stipris	
Elektroninis mikroskopas	10^{-5} A
Televizoriaus kineskopas	$1{,}2 \cdot 10^{-4}$ A
Kišeninis radijo imtuvas	0,1 A
Kišeninis žibintuvėlis	0,3 A
Kaitinamoji elektros lemputė (100 W)	0,45 A
Televizorius	1 A
Dulkių siurblys (buitinis)	1,9–2,4 A
Elektrinė laidynė	2–5 A
Skalbimo mašina	3 A
Elektrinė viryklė	3–4 A
Troleibuso variklis	150–250 A
Elektrovežio variklis	350 A
Suvirinimo aparatas	10 000 A
Elektros generatorius	20 000 A
Žaibas	10 000–30 000 A

Kai kurios įtampos	
Elektroencelografijos signalas	iki $5 \cdot 10^{-5}$ V
Elektrokardiografijos signalas	iki 0,005 V
Nikelio ir kadmio akumuliatorius	1,0–1,3 V
Galvaninis elementas	1,5 V
Švino akumuliatorius	1,95–2,15 V
Kišeninio žibintuvėlio baterija	4,5 V
Butuose naudojama įtampa	220 V
Troleibuso variklis	550 V
Elektrovežio variklis	1500 V
Televizoriaus kineskopas	16 000 V
Lietuvos elektros perdavimo linijų žiedas	$1{,}1 \cdot 10^{5}$ V
Įtampa tarp Žemės ir audros debesies	iki 10^{8} V

Elektros srovė įvairiose terpėse

Terpė	Pagrindiniai krūvininkai	Laidumo priklausomybė nuo temperatūros
Superlaidininkai	Elektronų poros	Nepriklauso nuo temperatūros
Metalai	Elektronai	Kylant temperatūrai mažėja
Skysčiai (elektrolitų tirpalai)	Teigiamieji ir neigiamieji jonai	
Dujos	Teigiamieji bei neigiamieji jonai ir elektronai	Kylant temperatūrai didėja
Vakuumas	Elektronai	
Puslaidininkiai	Elektronai ir skylės	

Kai kurių medžiagų savitoji elektrinė varža

(kai temperatūra lygi 20 °C)

Medžiaga	$\rho, \times 10^{-8}\,\Omega \cdot m$	$\rho, \Omega \cdot mm^2/m$	Medžiaga	$\rho, \times 10^{-8}\,\Omega \cdot m$	$\rho, \Omega \cdot mm^2/m$
Aliuminis	2,8	0,028	Platina	10	0,1
Auksas	2,4	0,024	Plienas	15	0,15
Ebonitas	10^{22}	10^{20}	Porcelianas	10^{21}	10^{19}
Geležis	9,7	0,097	Sidabras	1,6	0,016
Grafitas	1300	13	Švinas	21	0,21
Konstantanas	50	0,5	Varis	1,72	0,017
Nichromas	110	1,1	Volframas	5,5	0,055
Nikelinas	42	0,42	Žalvaris	7–8	0,07–0,08

Kai kurių medžiagų elektrocheminiai ekvivalentai

Medžiaga	$k, \times 10^{-6}$ kg/C	Medžiaga	$k, \times 10^{-6}$ kg/C
Aliuminis	0,093	Kalis	0,405
Auksas	0,680	Nikelis	0,304
Chloras	0,367	Sidabras	1,118
Chromas	0,180	Švinas	1,074
Cinkas	0,340	Vandenilis	0,0104
Deguonis	0,0829	Varis	0,329

Laidininkų jungimo būdai

Fizikinis dydis	Laidininkų jungimas	
	nuoseklusis	lygiagretusis
Elektros srovės stipris I	$I = I_1 = I_2 = I_3 = ...$	$I = I_1 + I_2 + I_3 + ...$
Elektrinė įtampa U	$U = U_1 + U_2 + U_3 + ...$	$U = U_1 = U_2 = U_3 = ...$
Elektrinė varža R	$R = R_1 + R_2 + R_3 + ...$	$\frac{1}{R} = \frac{1}{R_1} + \frac{1}{R_2} = \frac{1}{R_3} = ...$

Kai kurių elektrinių prietaisų vartojamos srovės galia

Kišeninis skaičiuoklis	$4 \cdot 10^{-4}$ W
Kišeninis žibintuvėlis	1 W
Dviračio generatorius	2,4 W
Elektrinis skambutis	15 W
Televizorius	60 W
Šaldytuvas (buitinis)	150 W
Apšvietimo lempa	15–300 W
Skalbimo mašina	600 W
Mikrobangų krosnelė	800–900 W
Elektrinis dulkių siurblys (buitinis)	1800 W
Elektrinė laidynė	2000 W
Elektrinė viryklė	8000–9500 W
Elektrinis arbatinis	1200–2000 W
Žaibas	10^{13} W

Elektromagnetiniai reiškiniai

Svarbiausi dydžiai ir dėsniai

Transformacijos koeficientas $k = \frac{U_1}{U_2} = \frac{n_1}{n_2}$; čia U_1, U_2 – pirminės ir antrinės apvijos gnybtų įtampa, n_1, n_2 – šių apvijų vijų skaičius.

Kai $k < 1$, transformatorius yra žeminamasis, kai $k > 1$ – aukštinamasis.

Kondensatoriaus talpa $C = \frac{q}{U}$; čia q – elektros krūvis, U – kondensatoriaus plokštelių įtampa.

Kontūre vykstančių laisvųjų elektromagnetinių virpesių periodas $T = 2\pi\sqrt{LC}$; čia L – kontūro (ritės) induktyvumas, C – kontūro (kondensatoriaus) talpa.

Elektromagnetinės indukcijos dėsnis

Uždarame laidininke indukuota elektrovara yra tiesiogiai proporcinga magnetinio srauto kitimo greičiui:

$$E = -\frac{\Delta\Phi}{\Delta t};$$

čia $\Delta\Phi$ – magnetinio srauto pokytis, Δt – šio srauto kitimo trukmė.

Saviindukcijos elektrovara

$$E = -L\frac{\Delta I}{\Delta t};$$

čia L – laidininko induktyvumas, ΔI – laidininke indukuotos elektros srovės pokytis, Δt – srovės kitimo trukmė.

Dešiniosios rankos taisyklė

Jei laidininką, kuriuo teka elektros srovė, apimsime dešine ranka taip, kad ištiestas nykštys rodytų srovės kryptį, tai kiti keturi pirštai rodys magnetinių linijų kryptį.

Sraigto taisyklė

Jei sukamas sraigtas slenka srovės tekėjimo kryptimi, tai jo sukimosi kryptis rodo magnetinio lauko jėgų linijų kryptį.

Kairiosios rankos taisyklė

Jei kairė ranka laikoma taip, kad magnetinio lauko jėgų linijos sueina į jos delną, o keturi ištiesti pirštai rodo elektros srovės kryptį, tai 90° kampu ištiestas nykštys rodo laidininką veikiančios jėgos kryptį.

Lenco dėsnis

Uždarame kontūre indukuota elektros srovė visada teka tokia kryptimi, kad jos sukurtas magnetinis laukas priešinasi priežasčiai, sukėlusiai šią srovę.

Kitaip tariant, jeigu magnetinis laukas, kuriame yra uždaras laidininkas, stiprėja, indukuotoji srovė sužadina priešingos krypties magnetinį lauką, jei silpnėja – tos pačios krypties lauką.

Dešiniosios rankos taisyklė (Flemingo taisyklė)

Jei dešinės rankos delną laikysime taip, kad magnetinės linijos eitų į delną, o 90° kampu ištiestas nykštys rodytų laidininko judėjimo kryptį, tai kiti keturi pirštai rodys laidininke indukuotos elektros srovės kryptį.

Geometrinė optika

Svarbiausi dydžiai ir dėsniai

Paviršiaus apšvieta $E = \frac{\Phi}{S}$; čia Φ – šviesos srautas, krintantis į paviršių, S – to paviršiaus plotas.

Kai šviesa į paviršių krinta statmenai, jo apšvieta $E = \frac{I}{R^2}$; čia I – krintančios šviesos stipris, R – atstumas nuo šviesos šaltinio (spinduolio) iki paviršiaus.

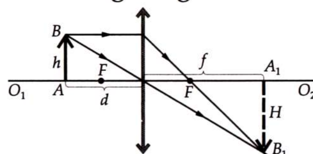
Absoliutusis medžiagos (terpės) lūžio rodiklis $n = \frac{c}{v}$; čia c – šviesos greitis tuštumoje, v – jos greitis medžiagoje (terpėje).

Santykinis lūžio rodiklis n_{21} yra antrosios terpės lūžio rodiklis pirmosios terpės atžvilgiu:

$$n_{21} = \frac{n_2}{n_1} = \frac{v_1}{v_2} = \frac{\lambda_2}{\lambda_1};$$

čia n_1 ir n_2 – pirmosios ir antrosios terpės absoliutusis lūžio rodiklis, v_1 ir v_2 – šviesos sklidimo greitis pirmojoje ir antrojoje terpėje, λ_1 ir λ_2 – pirmąja ir antrąja terpe sklindančios šviesos bangos ilgis.

Lęšio laužiamoji geba $D = \frac{1}{F}$; čia F – lęšio židinio nuotolis, t. y. atstumas nuo lęšio iki jo pagrindinio židinio.

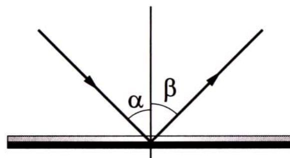

Lęšio tiesinis didinimas $\Gamma = \frac{f}{d} = \frac{H}{h}$;

čia f – atstumas nuo lęšio iki daikto atvaizdo, d – atstumas nuo lęšio iki daikto, H – atvaizdo aukštis, h – daikto aukštis.

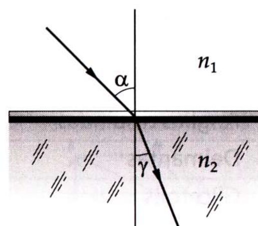
Plonojo lęšio formulė: $\frac{1}{F} = \frac{1}{d} + \frac{1}{f}$; čia F – lęšio židinio nuotolis, d – daikto nuotolis iki lęšio, f – atvaizdo nuotolis iki lęšio.

Šviesos atspindžio dėsnis

- Krintantysis spindulys, atsispindėjęs spindulys ir per kritimo tašką nubrėžtas statmuo veidrodžio paviršiui yra vienoje plokštumoje;
- atspindžio kampas β lygus kritimo kampui α : $\beta = \alpha$.

Šviesos lūžio dėsnis

- Krintantysis spindulys, lūžęs spindulys ir per kritimo tašką nubrėžtas statmuo dvi terpes skiriančiam paviršiui, yra vienoje plokštumoje;
- kritimo kampo α sinuso ir lūžio kampo γ sinuso santykis dviem terpėms yra pastovus dydis:

$$\frac{\sin \alpha}{\sin \gamma} = n_{21} = \text{const.}$$

Apšvieta įvairiais atvejais

Dangus žvaigždėtą naktį	0,0003 lx
Naktį per Mėnulio pilnatį	0,25 lx
Apšvieta, reikalinga skaityti	30–50 lx
Dieną patalpoje arti lango	100 lx
Stalo apšvieta dirbant precizinį darbą	100–200 lx
Ūkanotą dieną lauke	300 lx
Skaisčią saulėtą dieną patalpoje	1000 lx
Skaisčią saulėtą dieną lauke	100 000 lx

Kai kurių šaltinių šviesos stipris

Šviesos šaltinis	Šviesos stipris, cd	Šviesos šaltinis	Šviesos stipris, cd
Jonvabalis	apie 0,01	Kaitinamoji lemputė (150 W)	180
Žvakė, degtuko liepsna	apie 1	Kaitinamoji lemputė (300 W)	390
Kišeninio žibintuvėlio lemputė	0,5–3,0	Gatvės žibintas	500–7000
Kaitinamoji lemputė (25 W)	18	Automobilio žibintas	$(5–12) \cdot 10^3$
Kaitinamoji lemputė (40 W)	34	Elektros lankas	$10^3–10^5$
Kaitinamoji lemputė (60 W)	58	Jūros švyturys	$10^5–10^7$
Kaitinamoji lemputė (100 W)	110	Saulė	$3 \cdot 10^{27}$

Šviesos greitis įvairiose terpėse

Terpė	Šviesos greitis, m/s	Terpė	Šviesos greitis, m/s
Anglies disulfidas	$1{,}84 \cdot 10^8$	Oras	$3 \cdot 10^8$
Deimantas	$1{,}25 \cdot 10^8$	Stiklas	$(0{,}6–2) \cdot 10^8$
Glicerolis	$2{,}04 \cdot 10^8$	Tuštuma (vakuumas)	$3 \cdot 10^8$
Ledas	$2{,}29 \cdot 10^8$	Vanduo	$2{,}25 \cdot 10^8$

Kai kurių medžiagų lūžio rodiklis

(kai bangos ilgis 589 nm)

Medžiaga	*n*	Medžiaga	*n*
Azotas	1,000298	Kronas	1,5–1,52
Benzinas	1,38–1,41	Kvarcas	1,54
Cukrus	1,56	Ledas (0 °C)	1,3097
Deguonis	1,000271	Oras (20 °C)	1,000272
Deimantas	2,417	Rubinas	1,76
Etanolis (etilo alkoholis)	1,35941	Smaragdas	1,56–1,60
Flintas (didelio lūžio rodiklio optinis stiklas)	1,60–1,64	Stiklas (kvarco)	1,4584
Gintaras	1,55	Vandenilis (0 °C)	1,000139
Glicerolis	1,4735	Vandens garai	1,00026
Kedrų aliejus	1,52	Vanduo	1,33288

Kai kurių medžiagų ribinis visiškojo atspindžio kampas

Medžiaga	Ribinis visiškojo atspindžio kampas	Medžiaga	Ribinis visiškojo atspindžio kampas
Benzenas	42°	Eteris	47°
Benzinas	45°	Glicerolis	43°
Deimantas	24°	Stiklas	30–42°
Etanolis (etilo alkoholis)	47°	Vanduo	49°

Lęšiais gaunami atvaizdai

Lęšis	Daikto padėtis	Atvaizdo padėtis	Atvaizdo apibūdinimas	Brėžinys
Glaudžiamasis	$d > 2F$	$F < f < 2F$	Tikrasis, apverstas, sumažintas	
	$d = 2F$	$f = 2F$	Tikrasis, apverstas, tokio pat dydžio kaip daiktas	
	$F < d < 2F$	$f > 2F$	Tikrasis, apverstas, padidintas	
	$d = F$		Atvaizdas nesusidaro	
	$d < F$	$0 < f < \infty$	Menamasis, neapverstas, padidintas	
Skaidomasis	$0 < d < \infty$	$f < d$	Menamasis, neapverstas, sumažintas	

Banginė optika

Svarbiausios formulės

Bangų interferencijos maksimumo sąlyga:

$\Delta d = k\lambda;$

čia Δd – bangų eigos skirtumas, k – maksimumo eilė ($k = 0, 1, 2, 3, \ldots$), λ – bangų ilgis.

Bangų interferencijos minimumo sąlyga:

$\Delta d = (2k + 1)\,\dfrac{\lambda}{2};$

čia Δd – bangų eigos skirtumas, k – minimumo eilė ($k = 0, 1, 2, 3, \ldots$), λ – bangų ilgis.

Bangų difrakcija, difrakcijos gardelė:

$$\lambda = \frac{d}{k} \sin \varphi;$$

čia λ – bangos ilgis, d – difrakcijos gardelės periodas, k – difrakcinio spektro eilė, φ – kampas, kuriuo matomas k-tosios eilės spektras.

Bangų rūšys

Bangų rūšis		Bangos ilgis λ	Bangos dažnis ν, Hz	Taikymo sritis
Žemojo dažnio bangos		> 30 km	$< 10^4$	Ryšiai, navigacija, televizija, radijo transliavimas, duomenų perdavimas, radiolokacija ir kt.
Radijo bangos	ilgosios	1–30 km	10^3–$3 \cdot 10^5$	
	vidutinės	100–1000 m	$3 \cdot 10^5$–$3 \cdot 10^6$	
	trumposios	10–100 m	$3 \cdot 10^6$–$3 \cdot 10^7$	
	ultratrumposios	0,3–10 m	$3 \cdot 10^7$–10^9	
Mikrobangos		1 mm–30 cm	10^9–$3 \cdot 10^{11}$	Medicina, maisto ruošimas, telefono ir palydovinis ryšys
Infraraudonoji spinduliuotė		760 nm–1 mm	$3 \cdot 10^{11}$–$3{,}95 \cdot 10^{14}$	Medicina, elektronika, naktinis matymas, karyba, optinis ryšys
Regimoji šviesa		380–760 nm	$3{,}95 \cdot 10^{14}$–$7{,}7 \cdot 10^{14}$	Regėjimas, optinis ryšys, šviesos ir spalvų terapija
Ultravioletinė spinduliuotė		0,3–300 nm	10^{15}–10^{16}	Sterilizavimas, fizioterapija, specialieji efektai
Rentgeno spinduliuotė		$3 \cdot 10^{-12}$–$3 \cdot 10^{-8}$ m	10^{16}–10^{20}	Medicina (diagnostika), technika (detalių defektų aptikimas), astrofizika
Gama spinduliuotė		$3 \cdot 10^{-12}$–$3 \cdot 10^{-10}$	10^{20}–10^{22}	Medicina, astrofizika

Pastaba. Ryškios ribos tarp gretimų sričių nėra.

Regimosios šviesos spalva ir ją atitinkantis bangos ilgis bei dažnis

Šviesos spalva	Bangos ilgis, nm	Dažnis, THz
Violetinė	380–415	723–789
Mėlyna	415–440	682–723
Žydra	440–505	594–682
Žalia	505–550	545–594
Geltona	550–610	492–545
Oranžinė	610–650	462–492
Raudona	650–760	395–462

Atomo ir branduolio fizika

Svarbiausi dydžiai ir dėsniai

Fotono (šviesos kvanto) energija

$$E = h\nu = \frac{hc}{\lambda};$$

čia h – Planko konstanta, ν – šviesos bangos dažnis, c – šviesos greitis tuštumoje, λ – šviesos bangos ilgis.

Cheminio elemento ${}_{Z}^{A}X$ masės skaičius

$$A = Z + N;$$

čia X – cheminio elemento simbolis, Z – elemento atominis skaičius, arba elemento eilės numeris, arba branduolio protonų skaičius, arba neutralaus atomo elektronų, skriejančių aplink branduolį, skaičius, N – neutronų skaičius atomo branduolyje, A – masės skaičius, rodantis, kiek nukleonų (protonų ir neutronų) yra branduolyje.

Einšteino fotoefekto lygtis

$$h\nu = A_{\text{iš}} + \frac{mv^2}{2};$$

čia h – Planko konstanta, ν – šviesos bangos dažnis, $A_{\text{iš}}$ – elektrono išlaisvinimo iš medžiagos darbas, m – elektrono masė, v – elektrono, išlėkusio iš medžiagos, greitis.

Einšteino masės ir energijos sąryšis

$$E = mc^2;$$

čia m – elektrono masė, c – šviesos greitis tuštumoje.

PERIODINĖ ELE

ATOMINĖ MASĖ — 35,453
OKSIDACIJOS LAIPSNIS — −1 +1 +3 +5 +7
CHEMINIS SIMBOLIS — Cl
PAVADINIMAS — CHLORAS
ATOMINIS SKAIČIUS — 17

PEREINAMIEJI ELEM

PERIODAI	GRUPĖS IA 1	IIA 2	IIIB 3	IVB 4	VB 5	VIB 6	VIIB 7	8	VIIIB 9
1	1,00794 **H** +1 −1 VANDENILIS 1								
2	6,941 **Li** +1 LITIS 3	9,01218 **Be** +2 BERILIS 4							
3	22,98977 **Na** +1 NATRIS 11	24,305 **Mg** +2 MAGNIS 12							
4	39,0983 **K** +1 KALIS 19	40,08 **Ca** +2 KALCIS 20	44,9559 **Sc** +3 SKANDIS 21	47,88 **Ti** +2 +3 +4 TITANAS 22	50,9415 **V** +2 +3 +4 +5 VANADIS 23	51,996 **Cr** +2 +3 +6 CHROMAS 24	54,9380 **Mn** +2 +3 +4 +7 MANGANAS 25	55,847 **Fe** +2 +3 GELEŽIS 26	58,9332 **Co** +2 +3 KOBALTAS 27
5	85,4678 **Rb** +1 RUBIDIS 37	87,62 **Sr** +2 STRONCIS 38	88,9059 **Y** +3 ITRIS 39	91,224 **Zr** +4 CIRKONIS 40	92,9064 **Nb** +3 +5 NIOBIS 41	95,94 **Mo** +3 +6 MOLIBDENAS 42	98 **Tc** +4 +6 +7 TECHNECIS 43	101,07 **Ru** +3 RUTENIS 44	102,906 **Rh** +3 RODIS 45
6	132,905 **Cs** +1 CEZIS 55	137,33 **Ba** +2 BARIS 56	**La–Lu** 57–71	178,49 **Hf** +4 HAFNIS 72	180,948 **Ta** +5 TANTALAS 73	183,85 **W** +6 VOLFRAMAS 74	186,207 **Re** +4 +6 +7 RENIS 75	190,2 **Os** +3 +4 OSMIS 76	192,22 **Ir** +3 +4 IRIDIS 77
7	(223) **Fr** +1 FRANCIS 87	226,025 **Ra** +2 RADIS 88	**Ac–Lr** 89–103	(261) **Rf** REZERFORDIS 104	(262) **Db** DUBNIS 105	(266) **Sg** SIBORGIS 106	(264) **Bh** BORIS 107	(277) **Hs** HASIS 108	(268) **Mt** MEITNERIS 109

LANTANOIDAI	138,906 **La** +3 LANTANAS 57	140,12 **Ce** +3 +4 CERIS 58	140,908 **Pr** +3 PRAZEODIMIS 59	144,24 **Nd** +3 NEODIMIS 60	(145) **Pm** +3 PROMETIS 61	150,36 **Sm** +2 +3 SAMARIS 62
AKTINOIDAI	227,028 **Ac** +3 AKTINIS 89	232,038 **Th** +4 TORIS 90	231,036 **Pa** +4 +5 PROTAKTINIS 91	238,029 **U** +3 +4 +5 +6 URANAS 92	(237) **Np** +3 +4 +5 +6 NEPTŪNIS 93	(244) **Pu** +3 +4 +5 +6 PLUTONIS 94

MENTŲ LENTELĖ

E N T A I

GRUPĖS

IB 10	IB 11	IIB 12	IIIA 13	IVA 14	VA 15	VIA 16	VIIA 17	VIIIA 18	PERIODAI
								4,00260 He 0 HELIS 2	1
			10,81 B +3 BORAS 5	12,0111 C −4 +2 +4 ANGLIS 6	14,0067 N −3 −2 −1 +1 +2 +3 +4 +5 AZOTAS 7	15,9994 O −2 DEGUONIS 8	18,998403 F −1 FLUORAS 9	20,179 Ne 0 NEONAS 10	2
			26,98154 Al +3 ALIUMINIS 13	28,0855 Si −4 +2 +4 SILICIS 14	30,97376 P −3 +3 +5 FOSFORAS 15	32,06 S −2 +4 +6 SIERA 16	35,453 Cl −1 +1 +3 +5 +7 CHLORAS 17	39,948 Ar 0 ARGONAS 18	3
58,69 Ni +2 +3 NIKELIS 28	63,546 Cu +1 +2 VARIS 29	65,39 Zn +2 CINKAS 30	69,72 Ga +3 GALIS 31	72,59 Ge +2 +4 GERMANIS 32	74,9216 As −3 +3 +5 ARSENAS 33	78,96 Se +4 +6 SELENAS 34	79,904 Br −1 +1 +5 BROMAS 35	83,80 Kr 0 +2 KRIPTONAS 36	4
106,42 Pd +2 +4 PALADIS 46	107,868 Ag +1 SIDABRAS 47	112,41 Cd +2 KADMIS 48	114,82 In +3 INDIS 49	118,71 Sn +2 +4 ALAVAS 50	121,75 Sb −3 +3 +5 STIBIS 51	127,60 Te −2 +4 +6 TELŪRAS 52	126,905 I −1 +1 +5 +7 JODAS 53	131,29 Xe 0 +2 +4 +6 KSENONAS 54	5
195,08 Pt +2 +4 PLATINA 78	196,967 Au +1 +3 AUKSAS 79	200,59 Hg +1 +2 GYVSIDABRIS 80	204,383 Tl +1 +3 TALIS 81	207,2 Pb +2 +4 ŠVINAS 82	208,980 Bi +3 +5 BISMUTAS 83	(209) Po +2 +4 POLONIS 84	(210) At ASTATAS 85	(222) Rn 0 RADONAS 86	6
(281) Ds DARMŠTATIS 110	(272) Rg RENTGENIS 111	(285) 112		(289) 114					7

MASĖS SKLIAUSTELIUOSE – BENDRA PATVARIŲ IZOTOPŲ MASĖ

151,96 Eu +2 +3 EUROPIS 63	157,25 Gd +3 GADOLINIS 64	158,925 Tb +3 TERBIS 65	162,50 Dy +3 DISPROZIS 66	164,930 Ho +3 HOLMIS 67	167,26 Er +3 ERBIS 68	168,934 Tm +3 TULIS 69	173,04 Yb +2 +3 ITERBIS 70	174,967 Lu +3 LIUTECIS 71
(243) Am +3 +4 +5 +6 AMERICIS 95	(247) Cm +3 KIURIS 96	(247) Bk +3 +4 BERKLIS 97	(251) Cf +3 KALIFORNIS 98	(252) Es EINŠTEINIS 99	(257) Fm FERMIS 100	(258) Md MENDELEVIS 101	(259) No NOBELIS 102	(262) Lr LORENSIS 103

Elektrono išlaisvinimo iš įvairių medžiagų darbas

Medžiaga	Fotoefekto raudonoji riba, nm	$A_{iš}$, J	Medžiaga	Fotoefekto raudonoji riba, nm	$A_{iš}$, J
Baris	484	$4{,}11 \cdot 10^{-19}$	Natris	530	$3{,}75 \cdot 10^{-19}$
Cezis	620	$3{,}04 \cdot 10^{-19}$	Nikelis	257	$7{,}74 \cdot 10^{-19}$
Cinkas	290	$5{,}98 \cdot 10^{-19}$	Platina	234	$8{,}48 \cdot 10^{-19}$
Gyvsidabris	260	$7{,}65 \cdot 10^{-19}$	Sidabras	260	$6{,}88 \cdot 10^{-19}$
Kadmis	305	$6{,}53 \cdot 10^{-19}$	Stibis	310	$6{,}42 \cdot 10^{-19}$
Kalis	550	$3{,}52 \cdot 10^{-19}$	Varis	270	$7{,}2 \cdot 10^{-19}$
Litis	500	$3{,}84 \cdot 10^{-19}$	Volframas	272	$7{,}2 \cdot 10^{-19}$

Jonizuojančiosios spinduliuotės rūšys

Spinduliuotės rūšis	Sudėtis	E, MeV	Skvarba ore	Apsauga
α spinduliuotė	Helio atomų branduoliai $^{4}_{2}He$	4–9	Iki 10 cm	Popieriaus lapas, drabužiai
β spinduliuotė	Elektronai $^{0}_{-1}e$	0–5	Keletas metrų	Aliuminio plokštelė, namų sienos
γ spinduliuotė	Trumpos elektromagnetinės bangos	0–2	Daug metrų	Storas švino sluoksnis, keleto metrų storio betono sluoksnis

Astronomija

Kai kurios pasaulio astronomijos observatorijos ir jų teleskopai

Astronomijos observatorija	Teleskopo pavadinimas		Teleskopo skersmuo, m	Teleskopo pastatymo metai
Mauna Kėjos (*Mauna Kea*) (JAV)	„Keck 1“		10,0	1992
	„Keck 2“		10,0	1996
	Britanijos		3,8	1978
	Kanados ir Prancūzijos		3,6	1979
Pietų Afrikos	Didelis P. Afrikos SALT		11	2005
Makdonaldo (*Mc Donald*) (JAV)	Hobby-Eberly		9,2	1999
Japonijos nacionalinė (*Mauna Kea*)	Subaru		8,2	1999
Džemini (*Gemini*)	Reflektorius		8,1	1999
	Reflektorius		8,1	2002
Europos pietinė (Čilė)	Submilimetrinių bangų radioteleskopas		15,0	1989
	VLT-Antu		8,2	1998
	VLT-Kueyen		8,2	1999
	VLT-Yepun		8,2	2000
Las Kampano (*Las Campanas*) (Čilė)	„Magellan 1“		6,5	2000
	„Magellan 2“		6,5	2002
Nižnij Archyzo (Rusija)	BTA		6,1	1975
Maunt Palomaro (*Mount Palomar*) (JAV)	Heilio (Hale)		5,08	1949
Maunt Hopkinso (*Mount Hopkins*) (JAV)	MMT		6,5	1999
	Daugiaveidrodinis		4,5	1979
La Palmos (Kanarų salos, Ispanija)	Heršelio (*Herschel*)		4,2	1987
	Galilėjo (*Galilei*)		3,6	1996
Kit Piko (*Kitt Peak*) (JAV)	Majalio (*Mayall*)		4,0	1973
Saiding Springso (*Siding Springs*) (Australija)	Anglijos ir Australijos		3,9	1976
Molėtų astronomijos	Reflektorius		1,65	1991
	Reflektorius		0,63	1974
	Maksutovo sistemos	meniskas	0,35	1975
		veidrodis	0,51	

Saulės, Žemės ir Mėnulio duomenys

Duomuo	Saulė	Žemė	Mėnulis
Spindulys (vidutinis)	696 000 km ($109,16R_Ž$)	6378,0 km ($1,0R_Ž$)	1738,0 km ($0,27R_Ž$)
Masė	$1,989 \cdot 10^{30}$ kg ($332\,982M_Ž$)	$5,974 \cdot 10^{24}$ kg ($1,0M_Ž$)	$7,348 \cdot 10^{22}$ kg ($1/81M_Ž$)
Tankis (vidutinis)	1409 kg/m^3	5520 kg/m^3	3347 kg/m^3
Sukimosi apie ašį linijinis greitis	2,025 km/s	463,8 m/s	4,626 m/s
Sukimosi apie savo ašį periodas	25,4 paros	23,93 h	27,32 paros
Skriejimo orbita periodas	–	365,26 paros	27,32 paros (žvaigždinės)
Judėjimo orbita greitis	–	29,78 km/s	1,02 km/s
Vidutinis atstumas nuo Žemės	$1,496 \cdot 10^{11}$ m	–	$3,844 \cdot 10^{8}$ m
Laisvojo kritimo pagreitis prie dangaus kūno paviršiaus	273,98 m/s^2	9,78 m/s^2	1,623 m/s^2
Paviršiaus temperatūra (vidutinė)	5780 °C	14 °C	Nuo –170 °C iki +130 °C
Temperatūra dangaus kūno viduje	14 mln. °C	5700 °C	1200 °C
Vidinė sandara	Branduolys, spinduliavimo sluoksnis, konvekcijos sluoksnis	Vidinis ir išorinis branduolys, mantija, pluta	Branduolys, mantija, pluta
Paviršiaus dariniai	Dėmės, chromosferiniai žybsniai, protuberantai, granulės ir t. t.	Vandenynai ir jūros (71 %), sausuma (miškai, pievos, dykumos, kalnai)	Lygumos, krateriai, apvalios kalvos, sprūdžiai, trūkiai
Atmosferos apibūdinimas	Fotosfera, chromosfera, vainikas	Troposfera, stratosfera, mezosfera, termosfera, egzosfera	Atmosferos nėra
Cheminė sudėtis	Vandenilis (apie 73 %), helis (25 %)	Geležis ir nikelis (branduolyje), azotas, deguonis, silicis, argonas, anglies dioksidas ir kt.	Geležis ir nikelis (branduolyje), magnio ir geležies silikatai, aliuminio ir kalcio silikatai

Saulės sistemos planetų duomenys

	Planeta	Skersmuo, km	Masė, × 10^{24} kg	Vidutinis tankis kg/m^3	Vidutinis nuotolis nuo Saulės, mln. km	Skriejimo aplink Saulę periodas, m.	Vidutinis orbitinis greitis, km/s	Laisvojo kritimo pagreitis, m/s^2	Paviršiaus temperatūra, °C	Palydovai
Žemės grupės planetos	Merkurijus	4879	0,33 (0,055$M_{\check{Z}}$)[1]	5430	57,9	0,241 (88 paros)	47,86	3,72	Nuo –180 iki +430	0
	Venera	12 104	4,87 (0,815$M_{\check{Z}}$)	5245	108,2	0,615 (224,7 paros)	35,02	8,87	Nuo +450 iki +480	0
	Žemė	12 756	5,97	5520	149,6	1,000 (365,26 paros)	29,78	9,78	Nuo –70 iki +40	1
	Marsas	6794	0,64 (0,107$M_{\check{Z}}$)	3930	227,9	1,881	24,08	3,71	Nuo –90 iki +30	2
Didžiosios planetos	Jupiteris	142 984	1899,3 (317,9$M_{\check{Z}}$)	1330	778,4	11,86	13,06	23,1	Nuo –160 iki –100	63
	Saturnas	20 536	568,4 (95,15$M_{\check{Z}}$)	690	1433,5	29,42	9,65	9,28	Apie –190	56
	Uranas	51 118	86,98 (14,6$M_{\check{Z}}$)	1274	2872,5	84,01	6,81	8,69	Apie –215	27
	Neptūnas	49 528	102,4 (17,2$M_{\check{Z}}$)	1640	4495,1	165,0	5,44	11,5	Apie –225	13
Nykštukinės planetos	Plutonas[2]	2306	0,013 (0,002$M_{\check{Z}}$)	1750	5906	248,1	4,67	0,58	Apie –230	3
	Cerera[3]	933	0,00095	2080	414,4	4,60	17,89	0,27	Apie –106	–
	Eris[4]	2400	0,017 (0,003$M_{\check{Z}}$)	2100	10210	0,56	3,44	0,68	Apie –243	1

[1] Skliaustuose nurodyta planetos masė, išreikšta Žemės mase $M_{\check{Z}}$.

[2] Iki 2006 m. buvo priskiriamas didžiųjų planetų grupei.

[3] Iki 2006 m. laikyta asteroidu Nr. 1.

[4] Atrastas 2003 m. spalio 21 d.

Didžiausi planetų palydovai

Planeta	Jos palydovai	Matmenys arba skersmuo, km	Vidutinis tankis, kg/m³	Vidutinis nuotolis nuo planetos centro, × 10³ km	Skriejimo aplink planetą periodas, d.	Palydovo atradimo metai
Žemė	Mėnulis	3475	3347	384,40	27,322	
Marsas	Fobas	27×22×19	1900	9,378	0,319	1877
	Deimas	15×12,2×10,4	2200	23,459	1,2624	1877
Jupiteris	Ganimedas	5268	1940	1070,4	7,154	1610
	Kalista	4806	1850	1882,7	16,689	1610
	Ijo	3642	3570	421,6	1,769	1610
	Europa	3130	3010	670,9	3,551	1610
Saturnas	Titanas	5150	1880	1221,83	15,945	1655
	Rėja	1528	1330	527,04	4,518	1672
	Japetas	1436	1210	3561,3	79,33	1671
Uranas	Titanija	1578	1720	435,91	8,706	1787
	Oberonas	1523	1630	583,52	13,463	1787
Neptūnas	Tritonas	2706	2050	354,76	5,88	1846
	Protėjas	436×416×402		117,65	1,12	1989
	Nereidė	340		5513,4	360,14	1949
Plutonas	Charonas	1270	2000	19,640	6,387	1978
	Niktė	45		48,675	24,856	2005
	Hidra	45–60		64,780	38,206	2005

Didžiausi asteroidai

Asteroidas	Skersmuo, km	Vidutinis nuotolis nuo Saulės, av	Sukimosi aplink Saulę periodas, m.	Atradimo metai
Paladė	533	2,77	4,61	1802
Vesta	527	2,36	3,63	1807
Higiėja	430	3,14	5,56	1849
Davida	326	3,17	5,64	1903
Eunomija	270	2,64	4,30	1851
Junona	270	2,67	4,36	1804

Asteroidai lietuviškais vardais

Asteroidas	Skersmuo, km	Vidutinis nuotolis nuo Saulės, × 10^6 km	Sukimosi aplink Saulę periodas, m.	Atradimo metai
2420 Čiurlionis	10	383	4,10	1975
2577 Lietuva	8	285	2,63	1975
3072 Vilnius	6	335	3,35	1978
68730 Straižys	2	408	4,51	2002
73059 Kaunas	2	326	3,20	2002
95593 Ažusienis	6	457	5,33	2002
124192 Molėtai	3	323	3,17	2001

Kai kurių kometų duomenys

Kometa	Pirmą kartą pastebėta	Mažiausias nuotolis nuo Saulės, × 10^6 km	Skriejimo orbita periodas	Pastabos
Halio	240 m. pr. Kr.	88	76 m.	Žymiausia periodinė kometa; branduolio matmenys 16 km × 8 km × 8 km.
Enkės	1786 01 17	51	3,28 m.	Jos periodas yra pats trumpiausias; branduolio skersmuo 2,6 km.
Svifto ir Tatlio	1862 07 16	143	apie 135 m.	Atradus šią kometą, paaiškėjo ryšys tarp kometų ir meteoritų srautų.
Ikėjos ir Sekio	1965 09 08	0,47	880 m.	Šviesiausia XX a. kometa, buvo gerai matoma dieną; suskilo į 3 dalis.
Vesto	1975 11 05	29	500 000 m.	Ilgaperiodė kometa; joje vienoje pirmųjų aptiktas hidroksilas (OH); suskilo į 4 gabalus.
Černio ir Petrausko	1980 07 31	77,8	2,03 m.	Branduolio skersmuo apie 2 km; turėjo anomalią uodegą, nukreiptą į Saulę.
Heilio ir Bopo	1995 07 23	137	4200 m. ir 3400 m.	Labai šviesi; jos branduolys maždaug 35 km skersmens; turėjo dvi uodegas.

Hiakutakės	1996 01 30	34,4	30 000 m.	Viena šviesiausių XX a. kometų; buvo matoma plika akimi; branduolio skersmuo apie 2 km; priartėjo prie Žemės 15 mln. km atstumu.

Didžiausi meteoritai

Meteoritas	Jo rūšis	Masė, kg	Radimo vieta	Radimo metai
Hoba	Geležinis	75 000	Grutfonteinas (Namibija)	1920
Sichote Alinis	Geležinis	70 000	Primorės kraštas (Rusija)	1947
Mandrabila	Geležinis	18 000	Nalarboro lyguma (Vakarų Australija)	1911
Velnio kanjonas	Geležinis	3000	Arizona (JAV)	1891
Aljendė	Akmeninis	2000	Čihuahua (Meksika)	1969
Jilin	Akmeninis	1770	Kinija	1976

Ryškiausios žvaigždės

Žvaigždė	Nuotolis iki jos, šm	Žvaigždė	Nuotolis iki jos, šm
Achernaras	140	Prokionas	11
Altayras	17	Rygelis	770
Arktūras	37	Sirijus	8,6
Betelgeizė	430	Tikutis	42
Hadaras	520	Tolimanas	4,4
Kanopas	313	Vega	25

Artimiausios žvaigždės

Žvaigždė	Nuotolis iki jos, šm	Žvaigždė	Nuotolis iki jos, šm
Saulė	–	Luyten 726-8A	8,55
Tolimanas A B	4,35	Sirijus A B	8,58
Tolimanas C	4,22	UV Cet A B	8,47
Barnardo žvaigždė	5,98	Roso 154	9,56
Volfo 359	7,80	Roso 248	10,31
Lalande 21185	8,23	Eridano ε	10,67

Kai kurie žvaigždžių spiečiai

Spiečiaus rūšis	Spiečiaus pavadinimas	Nuotolis nuo Saulės, šm	Spiečiaus rūšis	Spiečiaus pavadinimas	Nuotolis nuo Saulės, šm
Padrikieji spiečiai	Hiados	151	Kamuoliniai spiečiai	M4	6500
	Sietynas (M45, Plejados)	370		Briliantų dėžutė (NGC 4755)	8150
	Prakartas (NGC 2632, Ėdžios)	580		Tukano 47 (NGC 104)	12 000
	Drugelio spiečius	2000		NGC 3201	15 000
	M52	3000–7000		Kentauro Omega (NGC 5139)	18 000

Kai kurios galaktikos

Galaktikų tipas	Galaktikos pavadinimas	Katalogo numeris	Nuotolis, šm	Skersmuo, šm
Spiralinės galaktikos	Paukščių Tako galaktika			100 000
	Trikampio galaktika	M33, NGC 598	2,59 mln.	45 000
	Andromedos galaktika	M31, NGC 224	2,45 mln.	120 000
	Bodės galaktika	M81, NGC 3031	10 mln.	95 000
	Sombrero galaktika	M104, NGC 4594	55 mln.	75 000
	M64	M64, NGC 4826	22,8 mln.	51 000
	Verpetas	M51, NGC 5194, NGC 5195	22,8 mln.	100 000
Elipsinės galaktikos	Mergelė A	M87, NGC 4486	65 mln.	160 000
	M60	M60, NGC 4649	71,7 mln.	120 000
Netaisyklingosios galaktikos	Didysis Magelano Debesis	ESO 56–115	165 000	30 000
	Mažasis Magelano Debesis	NGC 292	200 000	20 000
	M82	M82, NGC 3034	11,7 mln.	40 000

Galaktikų spiečiai

Spiečiaus pavadinimas	Galaktikų skaičius	Nuotolis nuo Saulės, šm	Šviesiausios spiečiaus galaktikos
Vietinė galaktikų grupė	46	0–5 mln.	Paukščių Tako galaktika, M31
Skulptoriaus grupė	19	6,5 mln.	NGC 253
Mergelės spiečius	> 2500	60 mln.	M49
Krosnies spiečius	54	65 mln.	NGC 1316
Seiferto Sekstetas	6	190 mln.	NGC 6027
Hidros spiečius	> 1000	160 mln.	NGC3311
Berenikės Garbanų spiečius	> 800	330 mln.	NGC 4889
Heraklio spiečius	> 100	500 mln.	NGC 6041A

Žvaigždynai

Žvaigždyno pavadinimas		Santrumpa	Eilės nr. (pagal dydį)	Šviesiausios žvaigždės
lietuviškas	lotyniškas			
Andromeda	Andromeda	And	19	Alferakas, Mirakas (β)
Aukso Žuvis	Dorado	Dor	72	α Dor
Aukuras	Ara	Ara	63	β Ara
Avinas	Aries	Ari	39	Hamalis
Balandis	Columba	Col	54	Faktas
Banginis	Cetus	Cet	4	Menkaras, Difda (β Cet)
Berenikės Garbanos	Coma Berenices	Com	42	γ Vel
Burės	Vela	Vel	32	Suhailas al Muhlefas (γ)
Cefėjas	Cepheus	Cep	27	Alderaminas
Chameleonas	Chamaeleon	Cha	79	α Cha, β Cha
Delfinas	Delphinus	Del	69	Rotanevas (β Del)
Didieji Grįžulo Ratai	Ursa Major	UMa	3	Alijotas (ε UMa), Dubhe
Didysis Šuo	Canis Major	CMa	43	Sirijus, Adhara (ε CMa)
Driežas	Lacerta	Lac	68	α Lac
Dvyniai	Gemini	Gem	30	Poluksas (β Gem)

Erelis	Aquila	Aql	22	Altayras
Eridanas	Eridanus	Eri	6	Achernaras
Feniksas	Phoenix	Phe	37	Anka
Gervė	Grus	Gru	45	Alnairas
Gyvatė	Serpens	Ser	23	Unukalhajus
Gyvatnešis	Ophiuchus	Oph	11	Rasalhagas
Gulbė	Cygnus	Cyg	16	Denebas
Heraklis	Hercules	Her	5	Korneforas (β Her)
Hidra	Hydra	Hya	1	Alfardas
Indėnas	Indus	Ind	49	α Ind
Jaučiaganis	Bootes	Boo	13	Arktūras
Kampainis	Norma	Nor	74	Gama-2 (γ^2 Nor)
Kasiopėja	Cassiopeia	Cas	25	Šedyras, (γ Cas)
Kentauras	Centaurus	Cen	9	Kentauro Rigilis, Hadaras (β Cen)
Kilis	Carina	Car	34	Kanopas
Kiškis	Lepus	Lep	51	Arnebas
Kompasas	Pyxis	Pyx	65	α Pyx
Kryžius	Crux	Cru	88	Akruksas, Bekruksas (β Crux)
Krosnis	Fornax	For	41	α For
Laikrodis	Horologium	Hor	58	α Hor
Laivagalis	Puppis	Pup	20	Naosas (ζ Pup)
Laputė	Vulpecula	Vul	55	α Vul
Lyra	Lyra	Lyr	52	Vega
Liūtas	Leo	Leo	12	Regulas
Lūšis	Lynx	Lyn	28	α Lyn
Mažasis Liūtas	Leo Minor	LMi	64	46 LMi
Mažasis Šuo	Canis Minor	CMi	71	Prokionas
Mažieji Grįžulo Ratai	Ursa Minor	UMi	56	Šiaurinė
Mergelė	Virgo	Vir	2	Spika
Mikroskopas	Microscopium	Mic	66	γ Mic, ε Mic
Musė	Musca	Mus	85	α Mus
Oktanas	Octans	Oct	50	ν Oct

Orionas (Šienpjoviai)	Orion	Ori	26	Rigelis (β Ori), Betelgeizė
Ožiaragis	Capricornus	Cap	40	Denebas Algedis (δ Cap)
Pegasas	Pegasus	Peg	7	β Peg, ε Peg
Persėjas	Perseus	Per	24	Mirfakas
Pietų Hidra	Hydrus	Hyi	61	β Hyi
Pietų Trikampis	Triangulum Australe	TrA	83	α TrA
Pietų Vainikas	Corona Australis	CrA	80	α CrA
Pietų Žuvis	Piscis Austrinus	PsA	60	Fomalhautas
Povas	Pavo	Pav	44	Povas
Rojaus paukštis	Apus	Aps	67	α Aps
Sekstantas	Sextans	Sex	47	α Sex
Siurblys	Antlia	Ant	62	α Ant
Skalikai	Canes Venatici	CVn	38	Karolio širdis
Skaptukas	Caelum	Cae	81	α Cae
Skydas	Scutum	Sct	84	α Sct
Skorpionas	Scorpius	Sco	33	Antaris
Skraidančioji Žuvis	Volans	Vol	76	β Vol, γ Vol
Skriestuvas	Circinus	Cir	77	α Cir
Skulptorius	Sculptor	Scl	36	α Scl
Slibinas	Draco	Dra	8	Etaminas (γ Dra)
Stalkalnis	Mensa	Men	75	α Men
Strėlė	Sagitta	Sge	86	γ Sge
Svarstyklės	Libra	Lib	29	β Lib
Šaulys	Sagittarius	Sgr	15	ε Sgr
Šiaurės Vainikas	Corona Borealis	CrB	73	Alfeka arba Gema
Tapytojas	Pictor	Pic	59	α Pic
Tauras	Taurus	Tau	17	Aldebaranas
Taurė	Crater	Crt	53	δ Crt
Teleskopas	Telescopium	Tel	57	α Tel
Tinklelis	Reticulum	Ret	82	α Ret

Trikampis	Triangulum	Tri	78	β Tri
Tukana	Tucana	Tuc	48	α Tuc
Vandenis	Aquarius	Aqr	10	Sadalmelikas, Sadalsudas (β Aqr)
Varnas	Corvus	Crv	70	γ Crv
Vežėjas	Auriga	Aur	21	Kapela (liet. Tikutis)
Vėžys	Cancer	Cnc	31	β Cnc
Vienaragis	Monoceros	Mon	35	α Mon
Vilkas	Lupus	Lup	46	α Lup
Žirafa	Camelopardalis	Cam	18	β Cam
Žirgelis	Equuleus	Equ	87	α Equ
Žuvys	Pisces	Psc	14	η Psc

Matematikos formulės, kurias pravartu mokėti sprendžiant fizikos uždavinius

Trupmenų sudėtis ir atimtis

$$\frac{a}{b}+\frac{c}{d}=\frac{ad+bc}{bd};\qquad \frac{a}{b}-\frac{c}{d}=\frac{ad-bc}{bd}.$$

Trupmenų daugyba ir dalyba

$$\frac{a}{b}\cdot\frac{c}{d}=\frac{a\cdot c}{b\cdot d};\qquad \frac{a}{b}:\frac{c}{d}=\frac{a}{b}\cdot\frac{d}{c}=\frac{a\cdot d}{b\cdot c}.$$

Proporcijos savybė

$$\frac{a}{b}=\frac{c}{d}\Rightarrow ad=bc.$$

Greitosios daugybos formulės

$$(a-b)(a+b)=a^2-b^2;\qquad (a\pm b)^2=a^2\pm 2ab+b^2.$$

Skaičių aibės

Aibė	Jos simbolis	Pavyzdžiai
Natūraliųjų skaičių aibė	***N***	{1, 2, 3, 4, 5, ...}
Sveikųjų skaičių aibė	***Z***	{... −3, −2, −1, 0, 1, 2, 3, ...}
Racionaliųjų skaičių aibė	***Q***	$\{-3, -\frac{3}{17}, \frac{1}{5}, 0, 1, 2{,}(6), 3\frac{2}{9}, 5{,}7, ...\}$
Iracionaliųjų skaičių aibė	***I***	$\{\pi, \sqrt{2}, \sqrt{6}, ...\}$
Realiųjų skaičių aibė	***R***	$\{-3, -\sqrt{5}, -\frac{2}{3}, 0, 0{,}8, 2, 3\frac{1}{47}, \pi, \sqrt{50}, ...\}$

Laipsnių su sveikaisiais rodikliais savybės

Kai $a, b \in \mathbf{R}$, $a, b \neq 0$, o $m, n \in \mathbf{Z}$, tai

$a^n = \underbrace{a \cdot a \cdot a \cdot \ldots \cdot a}_{n \text{ kartų}}$, $a^0 = 1$, $0^n = 0 \ (n \neq 0)$,

$a^{-n} = \dfrac{1^m}{a^n} \ (n \in \mathbf{N})$, $a^m \cdot a^n = a^{m+n}$, $\dfrac{a^m}{a^n} = a^{m-n}$,

$(a^m)^n = a^{nm}$, $a^n \cdot b^n = (ab)^n$, $\dfrac{a^m}{a^n} = \left(\dfrac{a}{b}\right)^n$.

n-tojo laipsnio šaknų savybės

Kai $n, m \in \mathbf{N}$, $n, m > 1$, o $a, b \in \mathbf{R}$, $a, b \geq 0$, tai

$\sqrt[n]{0} = 0$, $\sqrt[n]{1} = 1$, $a^{\frac{1}{n}} = \sqrt[n]{a}$, $a^{-\frac{1}{n}} = \dfrac{1}{\sqrt[n]{a}} \ (a \neq 0)$,

$\sqrt[n]{a \cdot b} = \sqrt[n]{a} \cdot \sqrt[n]{b}$, $\sqrt[n]{\dfrac{a}{b}} = \dfrac{\sqrt[n]{a}}{\sqrt[n]{b}} \ (b \neq 0)$, $\sqrt[n]{\sqrt[m]{a}} = \sqrt[n \cdot m]{a}$,

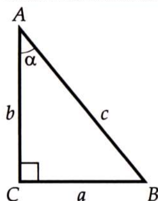
$\sqrt[n]{a^m} = (\sqrt[n]{a})^m$, $\sqrt[n \cdot m]{a^m} = \sqrt[n]{a}$.

Atstumas tarp dviejų taškų

$d = AB = x_2 - x_1$; čia x_1 ir x_2 – taškų A ir B koordinatės.

$d = AB = \sqrt{(x_2 - x_1)^2 + (y_2 - y_1)^2}$; čia x_1, y_1 – taško A koordinatės, x_2, y_2 – taško B koordinatės.

Stačiojo trikampio elementų sąsajos

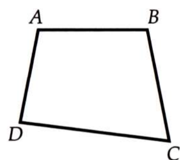

$c^2 = a^2 + b^2$;

$\angle A + \angle B + \angle C = 180°$;

$\sin\alpha = \dfrac{a}{c}$, $\cos\alpha = \dfrac{b}{c}$,

$\operatorname{tg}\alpha = \dfrac{a}{b}$, $\operatorname{ctg}\alpha = \dfrac{b}{a}$.

Keturkampio kampų suma

$\angle A + \angle B + \angle C + \angle D = 360°$.

Kampų nuo 0 iki 90° sinusai, kosinusai ir tangentai

Laipsniai	Sinusai	Kosinusai	Tangentai	Laipsniai	Sinusai	Kosinusai	Tangentai	Laipsniai	Sinusai	Kosinusai	Tangentai
0	0,0000	1,0000	0,0000	31	0,5150	0,8572	0,6009	61	0,8746	0,4848	1,8040
1	0,0175	0,9998	0,0175	32	0,5299	0,8480	0,6249	62	0,8829	0,4695	1,8807
2	0,0349	0,9994	0,0349	33	0,5446	0,8387	0,6494	63	0,8910	0,4540	1,9626
3	0,0523	0,9986	0,0524	34	0,5592	0,8290	0,6745	64	0,8988	0,4384	2,0503
4	0,0698	0,9976	0,0699	35	0,5736	0,8192	0,7002	65	0,9063	0,4226	2,1445
5	0,0872	0,9962	0,0875	36	0,5878	0,8090	0,7265	66	0,9135	0,4067	2,2460
6	0,1045	0,9945	0,1051	37	0,6018	0,7986	0,7536	67	0,9205	0,3907	2,3559
7	0,1219	0,9925	0,1228	38	0,6157	0,7880	0,7813	68	0,9272	0,3746	2,4751
8	0,1392	0,9903	0,1405	39	0,6293	0,7771	0,8098	69	0,9336	0,3584	2,6051
9	0,1564	0,9877	0,1584	40	0,6428	0,7660	0,8391	70	0,9397	0,3420	2,7475
10	0,1736	0,9848	0,1763	41	0,6561	0,7547	0,8693	71	0,9455	0,3256	2,9042
11	0,1908	0,9816	0,1944	42	0,6691	0,7431	0,9004	72	0,9511	0,3090	3,0777
12	0,2079	0,9781	0,2126	43	0,6820	0,7314	0,9325	73	0,9563	0,2924	3,2709
13	0,2250	0,9744	0,2309	44	0,6947	0,7193	0,9657	74	0,9613	0,2756	3,4874
14	0,2419	0,9703	0,2493	45	0,7071	0,7071	1,0000	75	0,9659	0,2588	3,7321
15	0,2588	0,9659	0,2679	46	0,7193	0,6947	1,0355	76	0,9703	0,2419	4,0108
16	0,2756	0,9613	0,2867	47	0,7314	0,6820	1,0724	77	0,9744	0,2250	4,3315
17	0,2924	0,9563	0,3057	48	0,7431	0,6691	1,1106	78	0,9781	0,2079	4,7046
18	0,3090	0,9511	0,3249	49	0,7547	0,6561	1,1504	79	0,9816	0,1908	5,1446
19	0,3256	0,9455	0,3443	50	0,7660	0,6428	1,1918	80	0,9848	0,1736	5,6713
20	0,3420	0,9397	0,3640	51	0,7771	0,6293	1,2349	81	0,9877	0,1564	6,3138
21	0,3584	0,9336	0,3839	52	0,7880	0,6157	1,2799	82	0,9903	0,1392	7,1154
22	0,3746	0,9272	0,4040	53	0,7986	0,6018	1,3270	83	0,9925	0,1219	8,1443
23	0,3907	0,9205	0,4245	54	0,8090	0,5878	1,3764	84	0,9945	0,1045	9,5144
24	0,4067	0,9135	0,4452	55	0,8192	0,5736	1,4281	85	0,9962	0,0872	11,430
25	0,4226	0,9063	0,4663	56	0,8290	0,5592	1,4826	86	0,9976	0,0698	14,301
26	0,4384	0,8988	0,4877	57	0,8387	0,5446	1,5399	87	0,9986	0,0523	19,081
27	0,4540	0,8910	0,5095	58	0,8480	0,5299	1,6003	88	0,9994	0,0349	28,636
28	0,4695	0,8829	0,5317	59	0,8572	0,5150	1,6643	89	0,9998	0,0175	57,290
29	0,4848	0,8746	0,5543	60	0,8660	0,5000	1,7321	90	1,0000	0,0000	–
30	0,5000	0,8660	0,5774								

Plokščiųjų figūrų perimetrai ir plotai

Figūra	Brėžinys	Perimetras	Plotas
Trikampis		$P = a + b + c$	$S = \frac{1}{2}ah = \frac{1}{2}\sin\alpha$
Kvadratas		$P = 4a$	$S = a^2 = \frac{1}{2}d^2$
Stačiakampis		$P = 2(a + b)$	$S = ab$
Lygiagretainis		$P = 2(a + b)$	$S = ah = ab\sin\alpha$
Rombas	$BD = d_1, AC = d_2$	$P = 4a$	$S = \frac{d_1 d_2}{2}$
Trapecija		$P = a + b + c + d$	$S = \frac{a + b}{2} \cdot h$
Skritulys (apskritimas)		$C = 2\pi r$	$S = \pi r^2$

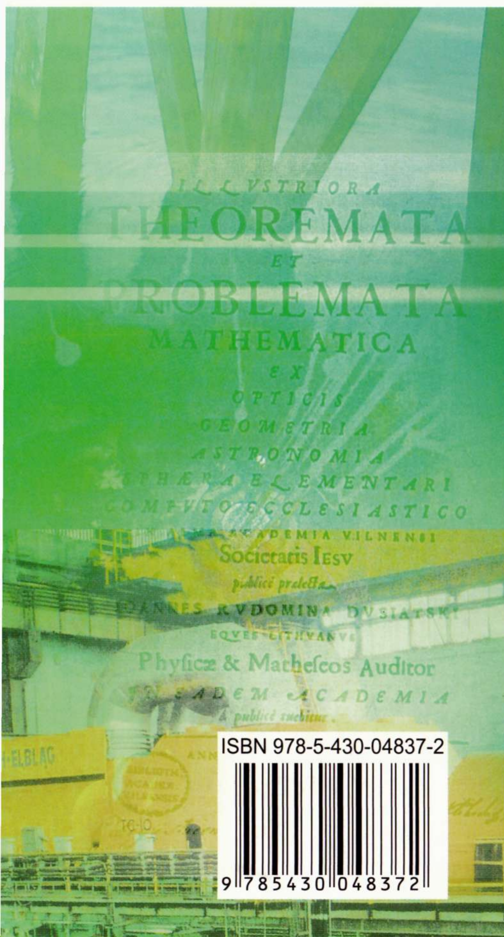
Erdvinių kūnų paviršiaus plotai ir tūriai

Kūnas	Brėžinys	Paviršiaus plotas	Tūris
Kubas		$S = 6a^2$	$V = a^3$
Stačiakampis gretasienis		$S = 2(ab + bc + ac)$	$V = abc$
Prizmė		$S_{šon} = P_{pagr}H$, $S = P_{pagr}H + 2S_{pagr}$	$V = S_{pagr}H$
Piramidė		$S_{šon} = n \cdot \frac{1}{2}ah$; čia n – pagrindo kraštinių skaičius, $S = S_{šon} + S_{pagr}$	$V = \frac{1}{3}S_{pagr}H$
Ritinys		$S_{šon} = 2\pi rH$, $S = S_{šon} + 2\pi r^2$	$V = \pi r^2 H$
Kūgis		$S_{šon} = \pi rl$, $S = S_{šon} + \pi r^2$	$V = \frac{1}{3}\pi r^2 H$
Rutulys		$S = 4\pi r^2$	$V = \frac{4}{3}\pi r^3$

Naudota literatūra

1. *Ažusienis A., Pučinskas A., Straižys V.* Astronomija. – V.: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 1995.
2. *Jenochovičius A.* Fizikos ir technikos žinynas. – K.: Šviesa, 1982.
3. *Koškin N. I.* Elementarnaja fizika: spravočnik. – Moskva: Nauka, 1992.
4. *Kuchling H.* Spravočnik po fizike. – Moskva: Mir, 1985.
5. *Lukašikas V.* Fizikos uždavinynas: Mokomoji knyga VIII–IX klasei. – K.: Šviesa, 1993.
6. *Maron V. E., Gorodeckij D. N.* Fizika: zakony, formuly, zadači. – Minsk: Vysšeišaja škola, 1986.
7. *Mizerski W.* Tablice matematyczno-fizyczno-astronomiczno-chemiczne. – Warszawa: Adamantan, 1999.
8. Physik in Übersichten: Wissensspeicher für den Unterricht / *Göbel R., Eichler E., Buscherowsky H.* u. a. – Berlin: Volk und Wissen Volkseigener Verlag, 1982.
9. *Rymkevičius A.* Fizikos uždavinynas IX–XII klasei. – K.: Šviesa, 1993.
10. *Straižys V.* Astronomija: Bandomoji mokomoji knyga XII klasei. – K.: Šviesa, 1993.
11. *Straižys V.* Astronomijos enciklopedinis žodynas. – V.: Teorinės fizikos ir astronomijos institutas, 2003.
12. *Sviderskienė Z.* Planetos, žvaigždės, galaktikos. – K.: Šviesa, 2002.
13. Technikos enciklopedija. T. 1. – V.: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000.
14. Technikos enciklopedija. T. 2. – V.: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003.
15. *Valentinavičius V.* Fizika: Vadovėlis IX klasei. – K.: Šviesa, 2005.
16. *Valentinavičius V.* Fizika: Vadovėlis VII klasei. – K.: Šviesa, 2003.
17. *Valentinavičius V.* Fizika: Vadovėlis VIII klasei. – K.: Šviesa, 2004.
18. *Valentinavičius V.* Fizika: Vadovėlis X klasei. – K.: Šviesa, 2006.
19. Visata: išsamus vaizdingas žinynas / Orig. vyr. red. *M. Rees;* iš anglų k. vertė *J. Sūdžius, A. Bridžius, G. Valiauga, S. Bertašiūtė.* – V.: Alma littera, 2006.
20. Visuotinė lietuvių enciklopedija. T. I–XI. – V.: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2001–2007.

Knygoje pateikiami svarbiausi fizikos dėsniai, formulės, dydžiai, konstantos ir įvairių dydžių skaitinių verčių lentelės. Astronomijos skyriuje gausu duomenų apie Saulę, planetas, jų palydovus, žvaigždes ir kitus kosminius kūnus. Leidinio pabaigoje įdėtos ir pagrindinės matematikos formulės, kurias pravartu žinoti sprendžiant fizikos uždavinius. Knyga skiriama pagrindinės bendrojo lavinimo mokyklos mokiniams ir mokytojams.

ISBN 978-5-430-04837-2

9 785430 048372

